

Міністерство аграрної політики та продовольства України
Миколаївський національний аграрний університет

Кунашенко О.В.

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Миколаїв
2014

Затверджено на засіданні кафедри українознавства обліково-
фінансового факультету Миколаївського національного аграрного
університету від **07.01.2014 р.**, протокол № 7.

Лекція № 1. ПРЕДМЕТ, СТРУКТУРА І ЗНАЧЕННЯ КУРСУ „РЕЛІГІЄЗНАВСТВО”

Людині одвічно було притаманне прагнення до пізнання Всесвіту, суспільства, власного буття. Нині титанічними зусиллями багатьох поколінь нагромаджено величезний обсяг знань.

Релігія така ж давні, як і сама людина. Немає жодного народу на планеті, який би не знав релігії, як і немає жодної людини, яка б не мала в ній потреби.

Релігієзнавчі знання – надбання багатьох століть. Як самостійна галузь релігієзнавство почало формуватися у ХІХ ст., відокремлюючись від соціальної філософії, філософії історії, етики, естетики.

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО галузь гуманітарних знань, спрямованих на осягнення сутності, закономірностей походження й функціонування релігії на різних етапах розвитку культури (суспільства, соціальної групи, особи).

ПРЕДМЕТОМ релігієзнавства є своєрідність вияву релігійного феномена; механізм його дії на індивідуальному та суспільному рівнях буття; особливості його функціонування в історії суспільства; точка дотику й шляхи взаємодії з іншими сферами культури – мораллю, мистецтвом, наукою.

Релігієзнавство вивчає релігію в двох вимірах:

1. В її власному вимірі, тобто на релігійному рівні;
2. На філософському рівні.

МЕТОДИ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА - шляхи (засоби) вирішення пізнавальних проблем у процесі вивчення релігій і вільнодумство.

ДІАЛЕКТИЧНИЙ(пізнавальний)м. – дає змогу розглядати явища релігії в динаміці їх становлення і розвитку, у їх взаємозв'язку між собою та з процесами і явищами інших сфер суспільного буття (філософія, політика, мораль, мистецтво).

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ м. – порівняно з діалектичним є відносно новим. Дає змогу проникнути до „чистої суб'єктивності” індивіда. Іншими

словами, за допомогою певних засобів вияву сенсів він дає змогу співвідносити мотиви, уявлення, ідеї, мету віруючих.

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ м. – своїм корінням він сягає ще часів середньовіччя, зокрема традицій екзегетики (розділу теології, який тлумачить Святе Письмо – Біблію). Метод охоплює систему різноманітних засобів пояснення сакральних текстів, творів отців церкви, релігійних авторів минулого, релігійних процесів і явищ загалом. Цей метод сприяє не простому поясненню, а розумінню, виявленню сутнісних ознак і властивостей релігійних явищ.

ЗАВДАННЯ КУРСУ. Викладання і засвоєння дисципліни „Релігієзнавство” є важливим внеском у гуманітаризацію освіти. Воно сприяє оволодінню досягненнями світової та вітчизняної культури, допомагає студентській молоді не лише самовизначитись у світоглядних питаннях на основі знань сутності релігії, її елементів, типології в історичній генезі, а й глибоко зрозуміти особливості філософії католицизму, протестантизму, православ'я, які найбільш поширені на теренах України.

ПРИНЦИПИ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА – основоположні ідеї, що визначають смисл усіх інших понять і суджень у процесі пізнання релігії.

1. П-п об'єктивності – цей принцип, як основна методологічна засада будь-якого наукового знання, є відправним. Його сутність виражає вимога розглядати релігійний феномен таким, яким він є сам по собі, без будь-яких суб'єктивних інтерпретацій, емоційно-уперджених установок. Певний об'єкт має аналізуватися з урахуванням його внутрішньої необхідності, як незалежна цілісна система.
2. П-п – історизму – вимагає, щоб об'єкт релігієзнавчого пошуку сприймався не як щось усталене й незмінне, а як

те, що повсякчас змінюється, розвивається. Цей принцип вимагає вивчати релігійні об'єкти у розвитку, з урахуванням конкретних просторово-часових координат.

3. П-п толерантності – передбачає діалог релігійного й нерелігійного світогляду. Обидва типи світогляду мають низку спільних ознак, елементів (початкові інтегральні уявлення, поняття), ідей, що утворюють структур, „будівлю” світоусвідомлення й світовідчуття; вони містять загальнолюдські елементи – об'єктивно-істинні знання, моральні уявлення, що виражають необхідні умови суспільного буття, загально значимі духовні цінності. Цей принцип пов'язаний із проблемою свободи совісті, ненасильство у справах віри.

ВІЛЬНОДУМСТВО – ідейно-духовна течія, що визначає право людини на свободу мислення, вільне пізнання сутності світу, критичне ставлення до усталених поглядів і переконань.

СУТНІСТЬ РЕЛІГІЇ.

ЕТИМОЛОГІЯ(походження слова)РЕЛІГІЇ. В основі різних тлумачень цього поняття – варіанти римського філософа й оратора Цицерона (106-43 до н..е) і раннього християнського мислителя Лактанція (приблизно 250-325). Цицерон виводив згаданий термін від латинського слова *relegere* , що означало „йти назад, повертатися, обдумувати, збирати, споглядати” і характеризувало релігію як „богобоязливість, страх і пошанування богів”. Лактанцій вважав, що слово *religio* походить від латинського *religare*, що означало „в'язати, зв'язувати,, прив'язувати”, а стосовно релігії – „зв'язок з Богом, служіння йому і покора через благочестя”.

Сучасні російські та укр. словники тлумачать *religio* як „набожність, святиня, предмет культу” або „совісність, добросовісність”, „совісне ставлення до священного, яке охоплює релігійні почуття, благочестя, набожність, богошанування, культ”.

Сучасна релігієзнавча література має понад вісімдесят визначень понять „релігії” та десятки теорії їх виникнення.

Загальні ознаки релігії:

1. Визнання надлюдської реальності, надприродного, Бога. Без цієї ознаки не могло б існувати жодне віровчення. Тому багато дослідників пояснюють природу та походження релігії, виходячи з ідеї Бога як „фундаментальної даності”. Релігія виникла і існує тому, що є Бог і є людина, як здатна за певних умов його сприймати. Рос. філософ Олександр Мень (1935-1990), обґрунтовуючи надприродну сутність релігії, підкреслював, що релігія є відповіддю людини на прояв у ній Божої сутності.
2. Ідея визволення, порятунку (спасіння), в основу якої лежить віра у безсмертя душі. Релігія, як зазначав російський православний богослов і філософ Павло Флоренський (1882-1937), рятує нас, рятує наш внутрішній світ від хаосу, що причаївся в ньому.
3. Тлумачення природи людини виходить із того, що:
 - людина має свободу дій, тобто вона не є запрограмованою машиною; її помилки чи вчинене зло є наслідками цієї свободи;
 - людина бере участь у творенні шляхом самовдосконалення та навчання інших;
 - людське життя не обмежується земним існуванням.

Спільна основа релігійного знання, яку називають вічна мудрість віками залишалася незмінною у різних культурах, втілюючись у вченнях великих мудреців усіх часів і народів.

Біологічна (натуралістична) концепція. Серед сучасних концепцій релігії особливе місце посідає біологічна (натуралістична). Її прибічники шукають релігійну основу в біологічних або біопсихологічних процесах

людини. З їхньої точки зору такою основою може бути „ген релігійності”, „релігійний інстинкт”, „релігійне почуття”. Сама ж релігія є психофізичною функцією організму, частиною природи людини, чимось на зразок сексуальності.

Так, один із засновників психології релігії американський філософ-прагматист

В. Джеймс розумів релігію як сукупність почуттів, дій і досвіду окремої особи, оскільки їх зміст і зумовлює ставлення індивіда до божества. Релігійний досвід властивий, за твердженням Джеймса, усім людям планети незалежно від їх расової та національної належності, хоча він залежить від самого індивіда.

Психологічна концепція. Основоположником психоаналізу австрійський психіатр Зігмунд Фрейд (1856-1939) також вважав релігію природним феноменом і одночасно людським продуктом. Він пов'язував походження релігії з безпорадністю перед внутрішніми інстинктивними силами, вбачав у ній арсенал уявлень, які коріняться в індивідуальному несвідомому і породжені потребою полегшити здолання людської безпомічності. Боги, зазначав дослідник, виконують триєдине завдання: нейтралізують жах перед природою примиряють із грізним фатумом, що передусім виступає в образі смерті; винагороджують за страждання і знегоди, які випадають на долю людини.

Соціологічна концепція. Серед популярних філософсько-соціологічних концепцій релігії виокремлюється теорія засновника соціології релігії, німецького філософа і соціолога Макса Вебера. Він характеризує релігію як спосіб надання сенсу соціальному діянню: як явище культури вона задає і підтримує відповідні сенси, вносячи „раціональність” у пояснення світу і повсякденну етику. Продукуючи певну картину світу. Релігія концентрує сенси, на її основі переживання світу переходить у світоусвідомлення, в якому предметам і явищам надається певний сенс. Світ стає полем діяння демонів, душ, богів, надприродних сил.

Релігія задає ієрархічно вибудовану систему норм і правил, відповідно до яких одні дії дозволено, інші заборонено. Це допомагає людині зайняти певні моральні позиції стосовно світу. Джерелом релігії, за Дюркгеймом, є спосіб людського існування. А оскільки він є суспільним, то й все суспільне є релігійним. У релігії суспільство обожнює саме себе. Сенс релігії – забезпечити вплив колективу на індивіда.

Культурологічна концепція. Карл-Густав Доусон (1889-1970) – англ. вчений, був переконаний, що людському розуму притаманне вроджене знання про сутність Бога, що є невід'ємною ознакою найвищого Божого творіння. Посилаючись на філософську традицію Індії, Доусон доводить, що істинне знання можливе на глибинних рівнях свідомості. Це знання доступне людині через трансцендентну інтуїцію.

Трансцендентний (лат. *transcendere* – переступати) – той, що перебуває за межами людського буття, свідомості, пізнання й перевищує їх. У богослов'ї – недоступна людині сфера потойбічного, зовнішнього щодо релігії.

Первісна людина, наприклад, у силі бика чи ведмедя, швидкості оленя інтуїтивно (без логічного обґрунтування осягнення істини, проникливість, здогад) вбачала вияви божественної сили і слави. Вірили, що все це божественна таїна, якій слід вклонятися із особливим пошануванням і трепетом.

Стрижнем будь-якої релігії є **релігійна свідомість** – система (сукупність) релігійних ідей, понять, принципів, міркувань, аргументів, концепцій, сенсом яких є здебільшого віра у надприродне. Віра в надприродне є визначальним чинником релігійної свідомості більшості розвинутих релігій. Більшості, але не всіх, наприклад, у буддизмі відсутня „віра у надприродне”. Інтегративною рисою й невід'ємною ознакою релігійної свідомості є релігійна віра, що бездоказово свідчить про істинність релігійного вчення.

Релігійна свідомість має два рівні:

1. Теоретичний – а) упорядковане вчення про Бога (богів), світ, природу, людину, суспільство. б) релігійно-етичні, релігійно-естетичні, релігійно-політичні, релігійно-правові, релігійно-етнічні. Наприклад релігійний текст, Трипітака у буддистів, Авеста у зороастристів, Тора в іудеїв, Біблія у християн, Коран у мусульман.
2. Буденний рівень релігійної свідомості охоплює сукупність понять, уявлень, стереотипів, настроїв, почуттів, звичок і традицій, пов'язаних із вірою в надприродне. Їх зміст безпосередньо відображає умови життя людей. Така свідомість не є чимось цілним, систематизованим. Вона має фрагментарний вигляд: є набором розрізнених елементів, що сформувалися не внаслідок проникання в сутність об'єктів вірування, а як результат зовнішнього, поверхового, некритичного сприйняття дійсності. Попри раціональних та вольових елементів, тут домінують усе ж емоції – почуття, настрої, афекти. Така свідомість потребує наочно-образних форм.

Релігійний культ. Релігійні погляди, уявлення, почуття мають специфічний спосіб буття і формування – культову практику (культову діяльність)

Культова діяльність – система певних обрядів, сукупність стереотипних символічних дій віруючих, у якій втілюються їхні релігійні уявлення. Спрямована на встановлення двосторонніх стосунків між людиною і надприродою.

Культ (лат. cultus - догляд, поклоніння) як один із основних елементів релігійного комплексу – передусім система дій і засобів впливу на надприродне. Жодна релігія не може існувати без культу!

Релігійна організація – об'єднання послідовників певного віросповідання, цілісність і єдність якого забезпечується змістом

віровчення, культом, системою організаційних принципів, правил і ролей. Завдання: донесення до віруючих певних норм і правил поведінки, формування у них певної мети, цінностей та ідеалів.

Набір релігійних організацій у всіх конфесіях різний. Християнство: три типи церква, секта, деномінація.

Церква (грец. kyriake - Господній дім) – релігійна організація зі складним централізованими та ієрархізованими стосунками між святенниками і віруючими, що виробляє, зберігає, передає релігійну інформацію, організовує та координує релігійну діяльність і контролює поведінку віруючих.

Секта – (лат. seco – розділяти) – релігійне об'єднання, що відокремилось від панівного в країні релігійного напрямку. Секта – це загальна назва різних об'єднань віруючих, які сформувалися як опозиційні течії.

Деномінація (лат. domination - перейменування) – проміжна ланка між сектою і церквою, що перебуває на стадії становлення. Вона формується на основі секти. Тому часто її визначають як секту, що перебуває на одному з вищих етапів свого розвитку.

Функції релігії.

Світоглядна – здатність релігії формувати у віруючих систему поглядів і уявлень, які виражають її ставлення до різних предметів і явищ дійсності, життєву позицію.

Компенсаційна – здатність релігії своїми специфічними засобами й властивостями („свободою у душі”, „братством віри”, „рівністю у гріховних стражданнях”) компенсувати обмеженість, безсилля, залежність людей від об'єктивних умов існування, розриви у соціальному житті та ціннісній орієнтації людей.

Комунікативна – здатність релігії впливати на процес спілкування віруючих, їх соціалізацію, передавання та засвоєння інформації та формувати між ними духовні зв'язки.

Інтегративна - здатність релігії сприяти безконфліктному зв'язку, злагоді, солідарності, згуртованості релігійної спільноти чи суспільства.

Легітимізуюча – здатність релігії виховувати у віруючих поважливе ставлення до певних суспільних норм поведінки як до Божого промислу, а не суспільного розвитку.

Регулятивна – здатність релігії через систему норм, цінностей, примусів, установок, канонів, інститутів управляти поведінкою, вчинками віруючих, діяльністю релігійних організацій, формувати та корегувати міжособистісні стосунки.

ТЕМА ЛЕКЦІЇ № 2 Ранні форми релігії. Давні вірування праукраїнців.

Історичний характер релігії.

Шлях пошуку бога людиною був вельми тривалим та утаємниченим. І сьогодні неможливо детально й однозначно описати його. Тому дослідники часто вдаються до різних гіпотез, здогадок, для підтвердження яких інколи бракує фактів.

Як правило, появу релігії пов'язують із початком символічного відображення людиною світу, що виникає в первісному суспільстві разом із доцільною предметною діяльністю (збиральництвом, полюванням, землеробством). Символічне відображення набуває форми міфологічної свідомості.

МІФ – (грец. *mythos* – розповідь, переказ, оповідка) – духовне відтворення дійсності у формі легенд, розповідей, персонажі й події яких визнаються об'єктивно наявними або такими, що існують в минулому.

Міфі виникають як результат колективної творчості й опанування навколишнього світу за допомогою уяви, у формі наочно-чуттєвих образів. Вони поєднують у собі інтелектуальне, емоційне і вольове ставлення до

світу, що отримує різноманітне відображення у малярстві, піснях, танцях, ритуалах.

Коллективізм первісного суспільства переноситься на природні явища: природні властивості та зв'язки пояснюються на зразок відносин у родовій общині, шляхом одухотворення природних явищ і наданням їм людських рис. Таке пояснення називається **АНТРОПОМОРФІЗМОМ**.

Формуються різноманітні системи міфів здебільшого як етіологічні оповідки (розповіді про походження певних явищ). Ці пояснення дають відповіді на питання на кшталт „чому”, „звідки”, „яким чином”, „для чого”, а узагальнення не виходять за межі принципів „усе є все”, „все у всьому”, „частина є ціле”. Найпоширеніші були космогонічні (про виникнення світу), теогонічні (про походження богів), астрогонічні (про сонце, Місяць, зорі), антропогонічні (про людину), етногонічні (про рід, родові зв'язки) міфи, а також легенди про кінець світу, душу, небесний вогонь.

Наприклад у грецьких міфах космос виникає із яйця „блискучого і білого, як срібло”, яке зніс Хаос.

Символом творення світу у фінікійців є зображення змії, яка тримає в роті яйце. Із подібним уявленням пергукується і кельтська легенда про чарівне космічне яйце.

АНІМІСТИЧНІ ФОРМИ ВІРУВАННЯ. Одним із перших з'явилися вірування первісних людей у духів, які виникли з міркувань про природу, сон, хворобу, смерть, потойбічне життя. Які отримали назву анімістичні.

АНІМІЗМ – віра в існування самостійної духовної сутності (сили чи істоти), здатної вселятися в людину, тварину, рослину чи полишати їх.

Найпоширеніше анімістичне вірування описав у книзі „Первісна культура” (1871) відомий англ. етнограф і релігієзнавець Едуард-Бернет Тейлор. Він доводив, що вірування в духовні істоти, які є у всіх народів планети, доцільно вважати мінімумом релігії. Тейлор обстоював ідею природного і поступового розвитку релігійних ідей у людському суспільстві,

вказував на те, що нижчі фази розвитку релігії слугують для пояснення вищих.

Найпростішою формою анімізму була віра в духів. Її появу етнографи в першу чергу пояснюють своєрідним тлумаченням первісними людьми цілої низки оптичних і акустичних явищ: тіні, луни, відображень, шумів, в реальності яких вони зовсім не сумнівалися. Це примушувало думати первісну людину, що поряд із тілесним існуванням у навколишньому світі є істоти, що мають здатність бути невлотимим у своїй тілесності. Ці істоти – духи.

Найвищою формою анімізму є віра у відносно самостійне існування душі. Тому найчастіше анімізм визначають як уявлення про існування в тілі людини її двійника – душі, від якої залежить життя, фізіологічний і психологічний стан.

Відомиц укр. Фольклорист і етнограф Володимир Гнатюк (1871-1926) подає такі узагальнені відомості про душу, відтворені з численних записів розповідей своїх співвітчизників. У нашого народу, пише він, немає чіткого погляду на природу душі, її витоки. Немає однозначних уявлень і про місце перебування душі у тілі. Одні думають, що місце душі в голові або ямці під шиєю, інші – що в крові, грудях, у животі. Коли людина вмирає душа покидає тіло, виходячи через рот у вигляді пари, та має вигляд маленького чоловічка у вигляді пари. Може з'являтися як біле ягня, золота, пташка, бджола.

Отже, анімізм має два основні „догмати”: перший – про духів, а другий – про „чуттєво-надчуттєву” душу, здатну існувати самостійно поза людським тілом.

ФЕТИШИЗМ. Складовою первісного міфологічного комплексу є й фетишизм.

ФЕТИШИЗМ (фр. fetishe – амулет) – віра в те, що окремі предмети мають надзвичайні якості, та відповідне пошанування їх.

Фетишизм – форма найдавніших вірувань, у яких предмети неживої природи (каміння, кістки), а згодом і виготовлені людиною речі наділялися „чуттєво-надчуттєвими” якостями: здатністю зцілювати, запобігати хворобам, охороняти від ворогів, допомагати на полюванні та ін. Такі речі мають назву АМУЛЕТІВ.

Фетишам не поклонялися, але їх шанобливо берегли. Гносеологічно фетиш мав своїм підґрунтям уявлення первісної людини про те, що зміни в природі, за аналогією з її власними вчинками, пов’язані з розумово-вольовою діяльністю і можуть бути спрямовані на людину та її довкілля.

ТОТЕМІЗМ – (алгонкін., букв. – його рід) – уявлення або віра в існування „чуттєво-надчуттєвих” кровних (родинних) зв’язків між певною групою людей (родом, племенем) і певним видом тварин, рослин чи явищем природи.

Люди вірили, що вони є братами і сестрами тварин, рідше – рослин, походять від спільного з ними предка, що тотемні тварини ставляться до них як до своїх родичів. Тотем видавався реальною істотою, яка завдяки особливим, „надчуттєвим” якостям робила свою конкретну справу: піклування про людей певного роду, надавала їм певну допомогу, навіть могла наділяти людей своїми визначними здатностями: орел – гостротою зору, ведмідь – силою.

Уперше тотемістичні уявлення описав англ. етнограф Джеймс-Джордж Фрезер у 12-томній праці „Золота парость” (1911-1915). Природу тотемізму дослідник тлумачив неоднозначно. Спочатку він виводив тотемізм із анімізму. На його переконання, душа зі смертю людини покидає її тіло і змушена знаходити собі прихитсок. Ним стає тотемна тварина чи рослина. Пізніше Фрезер пояснював тотемізм як різновид суспільної магії, спрямованої на примноження тотемного виду.

За Фрезером, тотемізм двоаспектовий: з одного боку, він є формою соціального об’єднання, як таємничий зв’язок між групою кровних родичів, з іншого – це релігійна система вірувань і практичних дій.

Тотемом було те, з чим людна була безпосередньо пов'язана у своєму житті (олень, вовк, орел, кабан). Це міг бути й об'єкт, що привертав увагу якимись особливими рисами, наприклад черепаха кольору, що нагадував кров. Тотемів берегли.

Згідно з Іпатіївськими літописами (прибл. 1425) наші предки вірували і поклонялися не тваринам, а рослинам. Вони шанували окремі гаї та ліси, забороняючи полювати в них, ловити рибу, птахів, рубати дерева.

Тотемізм не просто система вірувань і обрядів, а своєрідний соціальний інститут, що обумовлював відносини між людьми, їхню поведінку.

МАГІЯ – (грец. *mageia* - чаклунство) – сукупність уявлень і обрядів, в основу яких покладено віру в таємничі сили, з допомогою яких шляхом певних символічних дій можливо здійснювати вплив на людей, предметний світ чи хід подій.

Природу магії досліджував Дж. Фрезер. Він вважав, що магія не є релігією. Вона є її попередником в еволюції мислення, своєрідною формою „примітивної” науки, яка була притаманна ранньому періоду розвитку людства. Але цей погляд не набув загального визнання з боку як антропологів, так і етнографів.

Магічне мислення у своїй основі має два принципи:

1. подібне творить подібне, або наслідок схожий на свою причину;
2. речі, хоч раз торкнулися один одного, продовжують взаємодіяти на відстані й після припинення безпосереднього контакту.

Звідси й своєрідний імператив магічних операцій – „*parso pro toto*” (частина замість цілого). Волосся, крапля крові, зрізані нігті, слід ноги на землі чи снігу, будь-який (бажано – натільний) предмет одягу заміщують у магічному ритуалі ціле – саму людину. Частинами (замість цілого) виганяється з тіла неміч. Так само частинами „навіюється на людину” або „виводиться з неї” любовна жага. Навіть сама хвороба ділиться на частини – окремі її симптоми.

Залежно від змісту раних релігійних вірувань магію поділяють на фетишистську, тотемістичну та анімістичну. У функціональному відношенні (за метою впливу) магія буває мисливською, лікувальною, любовною, лиходійною.

Фрезер поділяв магію на позитивну (чаклунство) й негативну (табу). Метою позитивної – завдання зробити так, щоб бажана подія відбувалася, то в її основі – імператив „дій так-то, щоб відбулося те-то”.

Поняття фетишизму, тотемізму, анімізму й певною мірою магії репрезентують перший, „чуттєво-надчуттєвий” тип надприродного, характерними рисами якого є уявлення про зрощеність надприродного з тілесним, взаємозумовленість „чуттєвого” і „надчуттєвого”. При цьому „надчуттєве” є дифузним, індивідуалізованим, обмеженим у своїх діях, зведеним до розпорядницької функції.

„чуттєво-надчуттєві” фетиші, тотеми, душі стали передумовою виникнення другого типу надприродного – **демоністичного**. Йому властиві уявлення про демонів (від лат. *daimon* – дух), в основі яких лежить ідеалізація надприродного, перетворення його на духовну сутність, що існує поряд із тілесним і є незалежною від нього.

Демоністичний тип надприродного, особливо віра в духів-господарів, у свою чергу, передуює зародженню й розвитку третього типу надприродного – теїстичного (політеїстичного), тобто вірі у богів. На вдміну від фетишів, тотемів, душ і духів, образи богів не зоо-, а антропоморфні: вони вже мають людську подобу і людські імена, є добродійними, караючими й милостивими. Вони одружують, вмирають, воскресають, учать, судять, контролюють.

У найдавніших формах віри не знайти жодного випадку, щоб один фетиш чи тотем панував над іншим, щоб одна душа була підпорядкована іншій. Та вже у Давньовавилонському царстві бог Мардук вважався царем богів. У стародавніх греків верховному богу Зевсу, що управляв усіма сферами, підкорялися, виконуючи його волю, всі інші боги. Прадавні

українці творцем Всесвіту, Богом на богами вважали Рода. На їх погляд, він жив на небі, їздив на хмарах, дарував життя людям, звірам, птахам, лив дощ на посіви та давав людині долю.

З'являється й деміургічна функція (функція творення) богів, якої не було в ранніх віруваннях. Хоча фетиші, тотеми, духи могли оберігати від хвороб, ворогів, викликати дощ, господарювати в лісах, горах, степах, водах, вони не створювали їх. Боги ж творять предмети, явища і світ в цілому з нічого.

Отже, формування уявлення про надприродне та розвиток віри в нього є тривалим і складним процесом, що розпочався в сиву давнину. Кожен етап розвитку первісних вірувань має свої особливості.

ЛЕКЦІЯ №3. ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ РЕЛІГІЇ.

НАСТУПНИМ етапом в еволюції релігії є етнонаціональні релігії (національні, етнічні, локальні), які за умов докорінних суспільних трансформацій здебільшого приходять на зміну первісній «чуттєво-надчуттєвій» релігійності.

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ РЕЛІГІЇ – релігії, чия поява і функціонування, межі поширення та основні символи пов'язані з певною етнонаціональною спільнотою.

Більшість дослідників пояснює зародження цього типу релігій із розкладанням родоплемінного устрою і становленням класового суспільства – нового типу об'єднання людей у формі держави. Поява одних датується IV ст. до н.е., інших – XX ст.. н.е.

ІУДАЇЗМ – одна з найдавніших етнонаціональних релігій, яка започатковує ідею єдиного Бога-творця й володаря Всесвіту; поширена здебільшого серед євреїв.

Назва цієї релігії виникає в VI ст. до н.е. в середовищі грекомовних євреїв («елліністів» – філологи, спеціалісти з древньогрецької мови, літератури; євреї із язичницьких країн, які розмовляли грецькою, а не арамейською мовою, тобто асимільовані в грецьких колоніях євреї) з метою відокремлення власне еллінізму від єврейського релігійного способу мислення.

ПОХОДЖЕННЯ. Історично євреї – одне із семітських племен Аравії та Палестини – беруть свій початок десь за два тисячоліття до н.е. За Біблією, спілкування Авраама з Богом датується приблизно 2085 р. до н.е. Бог цьому праведному чоловіку оголосив, що його нащадки будуть численними й утворять народ, обраний серед усіх інших народів світу. Після цього прабатько євреїв переселився з Месопотамії до Ханаану. Він, його син

Ісаак та онук Яків поклонилися одному Богу – Ягве (Яхве, Єгові). Біблія розповідає про те, що Яків, якому Бог дав ім'я Ізраїль (євр. - Божий герой), разом із дванадцятьма синами та їх сім'ями переїхав у долину Нілу, до Єгипту. З часом добровільне переселення перетворилося на рабство, а народ Ізраїлю із невеликої групи людей, практично однієї сім'ї, став декількамільйонною нацією.

Приблизно 1250 р. до н.е. Мойсей вивів євреїв з єгипетського полону в землю, обіцяну Богом, тобто в Палестину. Мойсей був першим єврейським законодавцем, який персонально від Ягве одержав і Декалог, і весь Закон. Тому Мойсея можна назвати батьком іудаїзму. Все це детально описується в п'ятикнижжі Старого Завіту (Буття, Вихід, Левіт, Числа, Повторення Закону), які ще називають П'ятикнижжя Мойсея, або **Торою** (основний священний текст іудеїв).

Ангел. Архангел Михаїл відомий перш за все як великий полководець, архістратиг. Він переможець Сатани, він князь великий, який відстоює єврейський народ. За переданням він рятує **Авраама** із вогняної печі, а Ісаака від ножа Авраама. Це він веде народ по пустелі в землю обітовану і він же дає Мойсею скрижалі Закону. Його називають хранителем магічних слів, якими було створено небо і землю. Його бачили у воріт раю з вогняним мечем, і це саме він ніс на небо тіло померлої Богородиці.

Архістратигу Михаїлу присвячено декілька свят. Головне і древнє є свято – 21 листопада. Він був встановлений у 363 році Лаодикійським собором, який визнав ересю вчення про ангелів як творців і правителів світу, але зберіг їх культ. Офіційно свято має назву – Собор Архістратига Михайла та інших Небесних сил безтілесних, тобто ангелів. Саме тому слід сказати декілька слів про те, хто такі ангели.

Іоанн Дамаскін зазначає: «Ангелом є сутність, яка наділена розумом, обдарована розумом, завжди перебуває в русі, яка наділена вільно волею, безтілесна, яка служить Богу, яка одержала через благодять для своєї природи безсмертя». Ангельський доктор Фома Аквінат уточнює: «Бог управляє тілесним світом через посередництво ангелів». «Від Божественної енергії, – пояснює Алексій Лосєв, – вони відрізняються тим, що вони – тварні, тобто субстанційно інобитійні, у той час як Божествена енергія субстанційно невіддільна від самого **Бога і тому суть – це сам Бог**. Безтілесні сили, як ідея подальшого інобуття, осміслюють і оформляють все інобуття, і тому вчення про Ангела-Хранителя є цілком елементарною діалектичною необхідністю. Не тільки людина, але й все, що існує на світі, кожна найменша пісчинка має свого ангела-хранителя».

Приблизно 935 р. до н.е. відбувається поділ нації на Ізраїль (Північне царство, 10 родів) та Іудею (Південне царство, 2 роди). Приголомшливими для древніх ізраїльтян стали у 8-7 ст. до н.е. періоди руйнування їхнього самобутнього етнічного укладу. Спочатку асирійський цар Салманарас 722 р. до н.е захопив Самарію, столицю Ізраїлю, розорив її і переселив його жителів до Ассирії. А у 587 р до н.е. вавилоняни на чолі з царем

Навуходоносом увійшли в Єрусалим, зруйнували його вщент, а мешканців забрали як полонених до Вавилону.

Перський цар Кір (556-530 до н.е.) надав іудеям свободу, і вони повернулися на батьківщину. Згодом, у 515 році, було побудовано новий храм, який став центром національного життя.

Але після нашествия римлян 70-73 рр н.е. Ізраїль було практично знищено. Тит відправив багатьох на каторжні роботи в Рим. З цього часу ізраїльський народ існував без царя, був розсіяний по різних провінціях Римської імперії. А імператор Адріан 130 р. навіть перейменував Єрусалим на Елія Капітоліна заборонивши євреям під страхом смерті відвідувати місто. Лише раз на рік, в день поразки повстання 70 р., їм дозволялося поплакати біля зруйнованого фундаменту храму (стіна Плачу). Імператор Костянтин Великий повернув місту попередню славу.

Євреї в Україні. Євреї вперше з'явилися на території сучасної України в IV сторіччі до н.е. в **Криму** і серед грецьких колоній на північно-східному узбережжі **Чорного моря**. На півострові збереглося тридцять надгробків, поставлених єрусалимським священикам з 6-го до 555 року нашої ери. В **Керчі** також знайдено два некрополі. На пам'ятниках зображені **менори, написи: грецькою та івритом.**

Звідти вони мігрували вздовж долин трьох головних річок **Волги, Дону та Дніпра**, де вони мали активні економічні і дипломатичні відносини з **Візантією, Персією, і Хозарським каганатом.** За свідченнями стародавніх письменників, окрім звичайної торгівлі та лихварства досить поширеним заняттям євреїв того часу була і работоргівля. Арабський автор **Ібн Гордадбег (Ібн Хордадбех, Ібн Хурдазбіх Абу-ль-Касим Убайдаллах ібн Абдаллах [близько 820 (по ін. даним, 826) — близько 912/913 (по ін. даним, 885)], арабський географ, за походженням перс.(персидський) Його «Книга доріг і держав» — перше географічне вигадування описового характеру, що дійшло до нас, на арабській мові, важливе джерело по історії Халіфату і суміжних країн; у ній є згадки про слов'ян і руссах.), який писав у середині IX ст., оповідав про єврейських купців, які розмовляли багатьма мовами, зокрема арабською, грецькою, франкською, та мандрували від землі Франків до Китаю через Близький Схід або землю слов'ян та Хазарію. Вони везли з Магрибу парчу, хутра, зброю та рабів (слуг-євнухів (хадам), дівчат-невільниць та хлопчиків-слуг (гілман)) в Індію й Китай. М. Шестопал у своїх працях доводить, що вони займалися кастрацією слов'янських невольників (це твердження він робить з посиланням на працю Гаркаві, де такі відомості відсутні — зазначають деякі сучасні критики).**

Хозарський каганат, склався переважно з тюркських племен. Починаючи з кінця 8 сторіччя головами хозарів (**Каганамі**) та найвищою знаттю були особи тюркського походження, що перейшли в **юдаїзм**, або їх нащадки. Євреї мігрували до Хазарії у 8-10 ст. з Візантії, Кавказу, Багдадського халіфату, франкських та іспанських земель. Частина євреїв на території України тих часів розмовляла слов'янською мовою **кнааніт**, але також серед них зустрічалися тюркські імена.

Віровчення і культ. Спасіння іудеїв досягається жорстокими дотриманнями 613 вимог Тори. За недотримання передбачено систему покарань, що складається із системи сходинок: побиття камінням, спалення, вбивства, задушення, смерть, послана з неба, знищення, тілесне покарання. Загалом за 71 злочин передбачена смерть, а 277 – підлягають тілесним покаранням. Так, людина, що свідомо порушила накази про обрізання та пасхальну жертву, підлягає знищенню.

Рішення про покарання смертю могло затверджувати лише зібрання 71 мудреця Тори – **Синедріон** (Великий Бет-дін), що збиралося в Єрусалимському храмі. У 60 р. до н.е. смертну кару в Ізраїлі було відмінено, і нині тілесні покарання не застосовують. Під час богослужіння чоловіки одягають спеціальні головні убори і білі шарфи. Віруючі євреї носять головні убори не знімаючи їх. В ортодоксальних синагогах чоловіки і жінки сидять окремо. Особливе місце в молитвах мають молитви, в яких мова йде про нескінчені біди та страждання єврейського народу, розсіяного по всьому світу. Найзначніше із свят - щотижневий Шабат (Субота). Повне спокою від роботи. Господиня запалює світильник шабату, молиться за свою сім'ю і просить благословення у Бога. Стіл накривається чистою скатертиною, на нього ставлять чашу вином і дві хали (хлібини).

ДАОСИЗМ - РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ, ЗГІДНО З ЯКИМ ПРИРОДА І ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ПІДПОРЯДКОВАНІ ЗАГАЛЬНОМУ БОЖЕТСВЕННОМУ ЗАКОНУ ДАО.

Походження та духовні джерела. Даосизм виник у другій половині I тис. до н.е. в Китаї. У II-III ст.. він розділився на філософію (дао цзя) і релігію (лао цзяо). Першим патріархом релігійного об'єднання даосів був Чжан Фухань. Із проникненням у Китай буддизму даосизм і конфуціанство, специфічно поєднавшись із ним, утворили цзяо („три релігії”).

Основним священним текстом даосів є трактат „Дао де дзин” („Книга про шлях до добродетя”, або „Книга про дао і де”), в якому викладено погляди засновника даосизму китайського філософа Дао-цзи.

Віровчення. **Дао** – у даосизмі вічне, незмінне, безформне, непізнаване начало всіх речей і явищ.

Дао – шлях, вічний, абсолютний закон спонтанного виникнення, розвитку й пізнання Всесвіту. Даоси розрізняли безіменне (постійне) дао і дао, що має ім'я.

Перше дао вічне, це форма без форми, образ без істоти, яке іноді називають матір'ю Піднебесної (Китаю). Друге дао, на відміну від першого, постає перед людиною як **щось конкретне**, що складається з **ці** (найдрібніших частинок) та містить у собі **образи-речі**. Воно нескінченне, всемогутнє, і дія його виявляється скрізь. Дао – нематеріальна субстанція, позбавлена тілесності. Воно існує окремо і в той же час невідокремлено від речей, пронизує їх, творить речі й перебуває в речах.

Де – у даосизмі опрідечений, конкретний вияв дао в речах і в поведінці людини (міра її добродетності).

Суть дао зумовлює поведінку і правила людей. Мудрець, який пізнав дао, є бездіяльний. Тому практика цієї містичної китайської релігії базується на принципі наслідування дао – у-вей (не діяльність або бездіяльна дія). Цікаво, що китайські ієрогліфи інь і ян мають той самий ключ – пагорб. Із погляду етимології, інь – північний схил пагорба, тобто схил, обернений до півночі й тіні. Ян – південний схил, що обернений до сонця. У сиву давнину під час свят весни й осені юнаки танцювали на північному березі (бік ян), а дівчата – на південному березі. Після чого наступала черга заручин, шлюбів. Так інь став символом жінки, а ян – символом чоловіка.

Культ. Даоси здебільшого здійснюють свої ритуали у китайських храмах, де вшановують і Будду. Служитель продає палички ладану, які запалюють у пучку. Потім цей пучок між долонями легко рухають по вертикалі. Щоб дізнатися, чи будуть події сприятливими, моляться, тримаючи між з'єднаними долонями два види дерев'яних мушлів, які потім кидають на землю: залежно від того, на який бік упадуть мушлі (випуклий, ввігнутий), визначають, чи усміхнеться удача.

Деякі дослідники визначають, що на сьогодні представників цієї релігії близько 50-60 млн.

КОНФУЦІАНСТВО – комплекс давньокитайський філософських релігійних, етичних доктрин, сформованих Конфуцієм (551-479 до н.е.). У їх основі – питання моральної природи людини, її життя в родині, державі, суспільстві.

Походження. Релігійна концепція конфуціанства поєднала давні анімістичні вірування китайців із філософсько-етичною системою Конфуція, якого вважали засновником цього вчення. Справжнє ім'я Конфуція – Кун-цзи, але його учні та послідовники звали мудрецем Кун Фу-цзи (Кун – учитель), звідси і латинізоване Конфуцій. Зібрано у книгах „Лунь юй” („Бесіда і судження”, „Бесіди і висловлювання”), яку послідовники філософа уклали з його висловлювань і яка вважається твором самого Конфуція; та „Лі цзи” („Книга настанов”, „Книга обрядів”), яка створювалася в IV – I ст. до н.е.

Конфуцій заснував свою школу уже в зрілому віці, маючи значну кількість учнів. Після смерті мудреця його вчення розробляли вісім самостійних шкіл. Найвідоміші серед них Мен-цзи і Сюнь-цзи.

Поступово конфуціанство стає релігійно-філософською системою всього Китаю. В епоху династії Хань (206 до н.е.) конфуціанство набуває статусу державної релігії. „Імператор може завойовувати імперію на коні, але він не зможе зберегти її без ідеології”, - заявляли вчені-конфуціани.

Віровчення. Центральне місце у конфуціанстві займає проблема моральної природи людини, її життя в родині, суспільстві, державі. І це цілком природно, оскільки, особа – основний суб'єкт суспільної діяльності. Від її рис залежить, якою є вся суспільна будівля. Конфуцій прагнув створити суспільство без конфліктів. Тому віддав перевагу тим правилам, які сприяють суспільній рівновазі, так званім правилам „золотої середини”.

Мудрець вважав, що суспільство тримається на п'яти видах стосунків, кожен з яких формує обов'язки різного характеру:

- імператор і підлеглий;
- батько і син;
- чоловік і дружина;
- старший і молодший;
- друзі.

Ці стосунки будуються на моралі, в якій основним є поняття шанування.

Культ. Керувати державою, зазначав Конфуцій, і не вдаватися до ритуалу – що орати без плуга. А ритуал, який впливає не з обов'язку, схожий на оранку без сівби.

Принципи жень (людяність), лі (норми поведінки), чжи (знання), сін (взаємність) та і (обов'язок) – мають базуватися на принципі **сяо** – любові сина до своїх батьків, тобто синівській шанобливості. Після смерті батька син не міг нічого змінювати в оселі протягом трьох років.

Особливе місце в конфуціанстві займав культ предків, що передбачав служіння їхнім духам, чітко визначеним згідно зі станом ієрархією. «Своїх» духів мала кожна китайська сім'я. Ранг духів залежав від суспільного стану, до якого вона належала. Можна було поклонятися лише своїм духам, вшанування ж чужих розглядалося як лестощі. А це вже суперчило принципу лі. Навіть якщо батько – злодій чи грабіжник, шанобливий син повинен лише покійно слухати його та просити повернутися на шлях добродетей.

Отже, конфуціанство опікувалося усіма аспектами суспільного буття. Тому цілком справедливо вважається духовною основою китайського суспільства.

ІНДУЇЗМ – поширене в сучасній Індії релігія, в основі віровчення якої лежать релігійно-філософські ідеї брахманізму та ведичні традиції.

Щоб зрозуміти індуїзм, надзвичайно важливо мати на увазі, що для індуса не лише не існує у світі іншої релігії, крім індуїзму, а взагалі немає нічого, що б не було охоплено релігією. Немає поділу на світ матеріальний і духовний. Немає нічого такого, що можна було б назвати мирським, світським, немає нічого, крім релігії. Тому в індуїзмі немає навіть слова, поняття, яке б відповідало європейському розумінню релігії.

В індуїзмі немає молитов, проповідей, сповідей, таїнств у християнському розумінні. Людин розглядається у нерозривному зв'язку з усією, живою і неживою, природою. При цьому в рамках теорії переселення душ допускаються варіанти посмертного втілення в нелюдському тілі.

Походження. Найдавнішу стадію розвитку в індуїзмі, що триває до II тис. до н.е., в науці прийнято називати **праведичним періодом**. Про послідовників праведичного індуїстського культу світової нації відомо мало. Це були індуси, що жили на **півночі Індії**, та дравини, що населяли південну частину півострова

Індостан. У часи біблійного Авраама тут уже існувала цивілізація, схожа на ранньомесапотамську. Індуси праведичного періоду сповідували політеїзм (багатобожжя) – своєрідний протоіндуїзм, який нагадував ранні види магії. З особливою пошаною поклонялися богині Матері та рогатому божеству, яке сиділо, подібно до йогів, сrestивши ноги, у позі „лотоса”. Храмів ще не було.

Ведичний період починається приблизно II тис. до н.е., коли арії (народи Центральної Азії) увійшли до Північної Індії та поступово почали просуватися на південь. Свою назву отримали від збірки священних текстів, що називалися **Веди (знати, вінець знань, достовірні знання, священні знання)**. Головні боги: Індра – бог космосу і зірок, Варуна - бог неба та Агні – бог вогню. Вважається, що це священне знання прийшло від самого верховного Бога-Особи. Воно існувало на початку творіння і передавалося із покоління в покоління усно. І коли пам'ять людей почала слабнути, В'ясадева записав Веди на санскриті – найдавнішій мові на Землі.

Веди –перше Святе Письмо аріїв, тому їх релігія називається **ведизмом.** В ученні - визнання того, що людина – не просто тіло, а духовна істота, ув'язнена в плоті. А відтак її завдання – вирватися із матеріального світу і повернутися до Бога, віднайшовши таким чином істинне щастя.

На основі Вед арії розробили складну систему жертвопринесення, що пізніше призвело до появи катси жерців – брамінів. 600 р до н.е. індуїзм ділиться на дві течії: народну, масову релігію та просякнуту філософією релігію освічених верств суспільства. Головне положення другої течії – всесвіт є Бог і Бог є Всесвіт. Універсальна **всехватна душа називалася Брахмою** (або Браман), тому цей напрям релігії отримав назву **брахманізм.**

Духовний розвиток визначали **Упанішади** (сидіти поруч)– зібрання 108 філософських творів. Воно вказує на учня, що сидить поруч біля свого гуру (санскр. - важкий, навантажений знаннями). З'являється вчення про сансару та карму.

Сансара – (санскр. – повторення народжень і смертей) – уявлення про єдиний ланцюг переходів душі з однієї оболонки в іншу.

Ведична «Падма Пурана» свідчить, що душа після численних перевтілень у формах нерухомих істот, мікроорганізмів, птахів, тварин нарешті досягає людської форми, в якій дається можливість самореалізуватися - повністю звільнитися від колотвору сансари. Еволюціонуючи в людській формі життя, після 400 тис. перетворень, душа може досягнути звільнення, повернувшись у духовний світ.

Усе, що перебуває в сансарі, первтілюється згідно із законами крами.

Карма (санскр. – дія, обов'язок, відплата) – особлива містична сила, автоматичний «закон відплати», відповідно до якого вчинки людини в реальному житті зумовлюють її нинішню долю і наступний стан.

Карма диктує те, що душа після смерті людини переселяється, якщо вона була «праведною», в тіло «благороднішої» людини. Грішників – на душу чекає тіло «нижчого» індивіда (тварин, комахи).

Спасіння, втеча від сансари досягається філософським роздумом – **медитацією** (самоокнцентрація, самоспоглядання).

Багато індуїстів поклоняються Вішну та десяти його **аватарам** (втілення). Авати вішну: матсья (риба), курма (черепашка), вараха (вепр), марасіхна (Людина-лев), вamana (карлик), марашурама нарасінха (Рама із сокирою), Рама, Крішна, Будда, калкі (білий кінь).

Інші вірять в бога Шіву (шінаїти) та його дружину, яка в різних втіленнях має імена Дурна, Калі, Порваті, Деві. Багато її втілень, особливо Калі жорстокі.

Індуїстське спасіння можливе відокремленням від свого смертного «Я» і зліттям із Абсолютом. Тоді Людина занурюється в **нірвану** – стан безкінечного спокою, позбавленого найменших бажань і емоцій.

Культ. В індуїзмі немає цілісної церковної організації та церковної ієрархії. Натомість наявні чисельні течії і напрями. Як і сотні років тому, особливу шанобливу відданість індуїсти виявляють щодо вірувань – ведизму, брахманізму з їх чисельними обрядами, церемоніями, ритуалами. Здебільшого – це общини, кожен її храм має свою ієрархію божеств, а звідси – й власну систему церемоній. У великих храмах вшановують індуїстських богів – **Вішну, Шіву, Калі, Крішну.**

Обряд поховання характеризується спалюванням душі небіжчика на річці Ганг, після якого над нею розвіюється попіл. Поховання в землю практикується рідко.

Центр індуїстського паломництва є Айодох'я, Матхура, Дварака, Канчіпурам, Пушкар, Мадурай.

ЛЕКЦІЯ 4.

СВІТОВА РЕЛІГІЯ ХРИСТІЯНСТВО: ВИТОКИ, ВІРОВЧЕННЯ, ЕВОЛЮЦІЯ. ПРАВОСЛАВ'Я, КАТОЛИЦИЗМ, ПРОТЕСТАНТСТВО.

ХРИСТІЯНСТВО зародилося в I ст. в східних провінціях Римської імперії. Незважаючи на те що християнство, сягаючи своїми онтологічними витоками культури давнього Сходу, здебільшого асоціюється з культурою Заходу, воно існує на всіх континентах в найрізноманітнішому культурному середовищі. Християнство століттями активно і доволі ефективно залучало до свого кола науку, філософію, мистецтво. Христ. Світогляд розвивали такі геніальні богослови, мислителі, філософи: **Тертуліан** (160-220), **Августин Аврелій**, оці церкви **Афанасій Великий** (295-373), **Іоан Златоуст** (350-407), філософ і теолог **Фома Аквінський** (1225-1274), ідеологи **Реформації Мартін Лютер** (1483-1546) тощо.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ТА ДУХОВНІ ДЖЕРЕЛА.

1. Римська імперія, в якій виникло християнство, на час його появи вже «дозріла» до нового світогляду і нової віри. Римське право надавало великого значення гідності конкретної особи, її право на юридичний захист та на римське громадянство, а також тенденція до об'єднання в єдину політичну організацію випередили Євангеліє,

яке проголосило рівність усіх як перед покаранням за гріх, так і перед звільненням від гріха.

2. До римської імперії набирали війська, деякі з яких прилучалися до християнства.
3. Римляни створили Чудову систему доріг, які починались від центрального каменя на римському Форумі й розходилися у різні куточки імперії. А це давало змогу апостолам бути більш мобільними і розповсюджувати християнство. Римська імперія – була зручним політичним і соціологічно-економічним середовищем для його розповсюдження.
4. У духовному розвитку значною стала праця римських мислителів. Вони зосереджували увагу людей на реальності, яка переважала той тимчасовий і відносний світ, у якому вони жили. Так, Сократ і Платон у V-IV ст. до н.е. вчили, що мінливий світ, який ми відчуваємо, є лише тінню істинного світу, в якому існують вічні вищі духовні ідеали – добро, краса, істина. Греки дотримувалися погляду, що душа безсмертна, проте ще не вірили в фізичне воскресіння тіла. Антична філософія пришвидшувала пришествя християнства, руйнуючи старі політеїстичні вірування і показуючи нездатність людської свідомості збагнути Бога. З іншого боку язичницькі релігії привчили до думки про гріх і прощення. Тому, коли з'являється Христос, громадяни Римської імперії Були готові прийняти його як свою релігію.
5. Іудаїзм вважається предтечею християнства ще й завдяки утвердження духовного монотеїзму. Іудеї запропонували світу надію на прихід Месії, який принесе праведність, та найчистіша на той час систему моралі. Для іудеїв гріх був не зовнішнім недоліком поведінки, як для греків і римлян, а відхиленням, яке виявлялося у внутрішній розбещеності, а вже потім – у поведінці. Найголовніша заслуга іудеї полягає у тому, що саме вони дали новій релігії її основу – Старий Завіт (Біблію). Палестина – місце народження релігії – була розміщена у стратегічному місці, на перемінні шляхів трьох частин світу – Азії, Африки, Європи. Значна кількість воїн велася за право володіти саме цією територією.

ІСУС ХРИСТОС – ЦЕНТРАЛЬНА ПОСТАТЬ ХРИСТІЯНСТВА.

Ісус Христос (грец. Месія, рятівник). Згідно з християнським віровченням – Син Божий, який з волі Бога-Отця заради спасіння людства зійшов з небес на землю, олюднився через народження його Дівою Марією, ставши Боголюдиною, дав людям заповіді Нового Завіту, прийняв мученицьку смерть з метою спокутування гріхів людства. На третій день, після поховання воскрес, а потім вознісся на небо. І як невід'ємна іпостась Святої Трійці зайняв місце справа від Отця. Тож для християн Ісус не просто достовірний історичний особа, що народилася у Віфліємі (місто у давній Іудеї,

нині м. Бейт-Лахм) у IV ст. до н.е. Він Боголюдина, місія якої – вказати шлях до Бога.

Християнська любов – беззастережне прийняття того, кого любиш, і самовідданість щодо нього аж до самозречення.

ГОСПОДНЯ МОЛИТВА. Отче наш (усі люди – брати і діти Божі). Що єси на небесах (тобто його не треба шукати в якійсь надлюдині)! Нехай святитися Ім'я Твоє (Бог інший за своєю природою, і люди повинні це визнати), нехай прийде Царство Твоє (люди бажають повного тріумфу Господа), нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі (люди повинні зробити свій внесок у справу Бога, слідуючи його волі). Хліба нашого насущного дай нам сьогодні (незважаючи на науку, усі все одно залежать від Бога). І прости нам провин наші, як ми прощаємо винуватцям нашим (ставлення індивіда до інших може вплинути на ставлення до нього Бога). І не введи нас у випробування, Але визволи нас від лукавого (людська свобода мусить бути скерована Богом). Усього десять фраз, які найповніше передати, якою повинна бути, щоб досягти Божої благодаті.

МОРАЛЬНЕ ВЧЕННЯ. СИМВОЛИ ВІРИ – стислий виклад головних догматів певної релігії, безумовне виконання яких є обов'язком віруючого.

Усі христ. дотримуються такого Символу віри:

- існує один всемогутній Бог, який своїм словом усе створив, всім керує та існує вічно.
- Бог є справедливий суддя, що за добро нагороджує, а за зло карає.
- Бог – один, але в трьох іпостасях: Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Святий Дух.
- Син Божий став Людиною, страждав і помер, воскрес задля спасіння людства.
- Ісус Христос заснував єдину соборну й апостольську церкву, в якій відбувається спасіння людини Божою благодаттю.
- є вічне життя і воскресіння покійників.

Аби витлумачити їх суть було створено особливі тлумачні книги – КАТЕХІЗИС.

ЗАПОВІДІ МОЙСЕЯ (дані Богом Мойсею на горі Синай).

1. Я Господь, Бог твій, що вивів тебе з єгипетського краю, з дому рабства. Хай не буде тобі інших богів передо Мною.
2. Не роби собі кумира і всякої подоби з того, що на небі вгорі і що на землі долі, і що у воді під землею. Не вклоняйся і не служи їм.
3. Не признавай Імення Господа, Бога твого, надаремно.
4. Пам'ятай день суботній, щоб святити його! Шість днів працею і роби всю працю свою, а день сьомий – субота для Господа Бога твого.
5. Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі Були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!
6. Не вбивай!

7. Не чини перелюбу!
8. Не кради!
9. Не свідчи неправильно на свого ближнього
10. Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невільниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що у ближнього твого!

КУЛЬТ. В основу культу християнства покладено сім святих таїнств.

ТАЇНСТВО – обрядова дія в християнстві, через яку, за вченням церкви, віруючому передається Божа благодать.

Сім таїнств:

1. **хрещення** – символізує прийняття Людиною в лоно християнства, зняття з неї вродженого гріха і відкриття таким чином їй шляху до спасіння;
2. **миропомазання** – символізує освячення зміцнення дух сил христ. На шляху до спасіння;
3. **сповідь** – звіт віруючого про порушення заповідей;
4. **євхаристія (причастя)** – символізує єдність Бога з людьми; полягає в чатуванні віруючих хлібом і вином, які, за вченням церкви, при здійсненні обряду таємниче перетворюються на «тіло і кров Господні»;
5. **священство** – за христ. вченням. Це повноваження і сила, які Бог надає чоловікам і які необхідні для виконання спасительних обрядів Євангелія;
6. **шлюб** – зводиться до того, що майбутнє подружжя, обіцяють бути вірними один одному, отримує через священнослужителів благодать однодушності «до благословенного народження і християнського виховання дітей»;
7. **оливоосвячення** – символізує зцілення людини від душевних і тілесних хвороб й одночасно є засобом відпущення нерозкаяних гріхів.

Також поширені **культові діяння**: молитва, вшанування хреста, реліквій святих та священних місць, богослужіння, пости.

БІБЛІЯ – СВЯЩЕННА КНИГА ХРИСТІЯН. Біблія (грец. книга, утвердилася назва із IV ст.) складається з двох частин: Старого і Нового Завітів (дав. єврей. угода). Старий Завіт – це та частина, де йде мова про угоду Господа з давньоєврейським народом. Друга частина – розповідає про угоду Бога вже з усім людством через місію Ісуса Христа. Кожна частина поділяється на окремі книги. Так, **Старий Завіт включає в себе 50 книг, Новий Завіт – відповідно – 27.** Православні мають – **77 книг** (тобто повний перелік), католики – **72**, протестанти – **66 книг.** Це пояснюється Тим, що книги Нового Завіту визнають всі, а 50 книг Старого Завіту – такої однакості немає.

СТАРИЙ ЗАВІТ. Складається в середині I ст. до н.е. до кінця I ст. – **Александрівської та Палестинської.** Александр версія сформована серед

євреїв діаспори, зазнала впливу грецької культури і була вельми популярною. Вона отримала назву – Старий Завіт. Палестинська на версія була сформована й відредагована іудейськими книжниками. У ній залишено поза увагою 11 книг з Александрійського канону. У XIV ст. ця версія привернула увагу європейських реформаторів на чолі з Мартыном Лютером. Тому протестантська Біблія у Старому Завіті містить 39 книг. Католицька церква як відповідь протестантам канонізувала на Триденському соборі Старий Завіт із 45 книг, 39 з яких дістали назву протоканонічних, решта – девтероканонічних.

Християни розізнають у Старому Завіті такі групи книг: П'ятикнижжя Мойсеєве; книги історичні; книги пророцькі; книги учительські.

НОВИЙ ЗАВІТ складається з чотирьох Євангелій – від **святих Матвія, Марка, Луки та Іоана.**

ВСЕЛЕНСЬКІ СОБОРИ. Сутність християнства (як і будь-якої іншої) релігії виражають її догмати. Вони не підлягають критиці й мають у віровченні силу абсолютного авторитету.

ДОГМАТИ РЕЛІГІЇ (грец. – думка, вчення) – основні положення віровчення певної конфесії, що вважаються вічними і незмінними істинами, встановленими Богом, і є обов'язковими для визнання їх усіма віруючими. Основними християнськими догматами є: триєдинність Бога, боговтілення, спокута, вознесіння, хрещення, безсмертя душі. Пізніше додалися догмати про божественну і людську природу Христа, наявність у нього двох волю і двох дій та іконошанувня. Основні догмати сформувалися та проголошувалися на перші семи загальноцерковних тобто Вселенських (IV-VII ст.) соборах.

1 Вселенський собор У 325 р. У м. Нікея за імператора Костянтина Великого, який виступив у ролі судді в богословських суперечках, було скликано 1 Вселенський собор. Робота тривала місяць. Прийнято до Символу віри визначення особи Ісуса Христа як «Бога істинного від Бога істинного»; сім пунктів Символу віри та свято Воскресіння.

2 Вселенський собор. Після 1 собору релігійна боротьба тривала. Імператор Феодосія, який успадкував Владу у 378 р. І за своїм поглядом належав до антиаріанської партії, постійно турбував богословські суперечки на Сході. У 381 скликає у Константинополі 2 Вселенський собор. По-перше підтверджено Символ віри, прийнятий на 1 Вселенському соборі; по-друге, до рішення нікейського форуму додали пункт, що Святий Дух виходить від Святого Отця; по-третє, засудив погляди такої теологічної течії, як аплінаріанство. Представник Аоплінарій, що хотів особливо наголосити на тому, що Ісус є цілковито Богом, відкидаючи, що він є і Людиною; по-четверте: цей пункт не мав нічого спільного з христологічними суперечками, проте відображав постійну боротьбу за першість серед церков.

3 Вселенський собор. У 431 році у м. Ефесі імператор Феодосій « скликав 3 Вселенський собор. Собор засудив вчення Несторія

(несторіанство) як ересь, ухвалив визнавати в Ісусі Христі з часу його втілення (Різдва) єдність двох природ: божественної і людської, а оте, сповідувати Ісуса Христа як істинного Бога і істинну Людину. Поголосив визнання Святої Діви Марії Богородице.

4 Вселенський собор 451 р. За імператора Маркіана у м. Халкидон. Розглядав теорію про природу Ісуса Христа – еutihianство, автором якої був архімандрит одного з константинопольських монастирів Єutihий. Його вчення мало й іншу назву – монофізинство (грец. один, природа). Стверджував, що людська природа Ісуса поглинута Божественним. Собор засудив це вчення і проголосив, що Ісус є істинним Богом і істинною Людиною. З божественною суттю завдячує Отцю, людською – Діві Марії, і у всьому, крім гріхів, рівний людям.

5 Вселенський собор відбувся 533 році до розколу християнства (1054 р.). суперечки між Несторієм та Єutihієм.

6 Вселенський собор 630 р. Знову у місті Константинополі. Засуджує монофелітів, які, хоч і визнавали дві природи Ісуса Христа, Але наполагали на наявності єдиної волі – божественної.

7 Вселенський собор – останній у церковній історії, працював у 787 р. В м. Нікея. На ньому відновлено іконошанування і засуджено іконоборство.

ПОДІЛ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ПРАВОСЛАВНУ (СХІДНУ) І КАТОЛИЦЬКУ (ЗАХІДНУ).

У 330 р. Імператор Константи на місці селища Візантія заснував місто Константинополь (сьогодні Стамбул, після завоювання турками-османами в IX ст.), що, як виявилось пізніше, поклало перший камінь у фундамент роз'єднання Сходу і Заходу 1054 року. Місто зберігало Греко-римську культуру, коли Захід занепав під ударами германських племен у V ст. Згодом до Константинополя перемістився центр політичної влади на Сході. На Заході ж єпископ римський після 476 р. (дати офіційної ліквідації інституту римських імператорів), одержав, крім духовної, ще й політичну Владу. У 395 році імператор Феодосій увів роздільне управління східною і західною частинами імперії, яке з падінням Риму запрацювало на повну силу. Церква на Сході була фактично імператора, а от Папа Римський був далеко від столиці, щоб імператор міг і ним управляти. Папа став як духовним, так і політичним правителем в часи кризи. Виходило, що імператори на Сході, Були , по суті, папами (патріархами), тоді як на Заході папи (патріархи) були фактично імператорами. Внаслідок цього у церкві сформувалися два протилежні погляди.

Церква на сході перебуває в лоні Греко-римської культури. На Заході настали Темні віки (падіння римської імперії: самотужки вирішує внутрішні проблеми). Ще одна відмінність між двома частинами церкви полягала у становленні до celibату. На Сході дозволявся шлюб «білого» духовенства, як не постригалося у чернецтво. На Заході заборонялося одружуватися всьому духовенству. Суперечки виникли у деяких випадках

навіть у зв'язку з носінням бороди. На Заході могли голитися ченці, а Сході – ні. Із середини II ст. виникла проблема дати святкування Великодня, відмінність у поглядах на це питання надалі стала бар'єром до розвитку дружніх відносин. Поділ відбувається у 1054 році на православну церкву та католицьку. На початку XVI ст. в епоху Реформації зазнав розколу вже католицизм, і з'явився ще один напрямок у християнстві – протестантизм. (лат. той, що заперечує, незгідний).

ПРАВОСЛАВ'Я своїми витоками сягає перших автокефальних християнських церков – Константинопольської, Олександрійської, Антіохійської, Єрусалимської, що вникли у IV ст. на території східної частини Римської імперії.

АВТОКЕФАЛІЯ (грец. сам голова) – повне самоврядування церкви, її незалежності від інших єдиновірних церков.

Вони почали називатися православними, тобто такими, що «правильно славлять Бог».

ПРАВОСЛАВ'Я – це децентралізована асоціація автокефальних церков зі спільними догматичною та канонічною системами. Вони мають назву «помісних» і співвідносяться між собою згідно з диптихом (по честі) в такій послідовності: **Константинопольська, Александрійська, Антіохійська, Єрусалимська, Руська, Грузинська, Сербська, Румунська, Болгарська, Кіпрська, Елладська (Грецька), Албанська, Польська, Православна церква Чехії та Словаччини, Американська.** З 1991 р. Константинопольську церкву очолює патріарх Варфоломій I. Ця автокефальна церква набуває статусу канонічного (грец. правило, закон) лише після того, як отримає спеціальну грамоту – томос – від Константинопольського патріарха. Хоча у православних немає єдиного адміністративного центру на зразок Ватикану, у них є центр православного життя ченців. Він розташований на півострові Афон у Греції. Греція призначає на Афоні губернатора і тримає там підрозділ поліції. З 1046 року на територію Афону не допускаються жінки.

КУЛЬТ. Православні дотримуються юліанського календаря – всупереч католикам, які, починаючи з 1582 р., використовують григоріанський календар. Різниця в часі між ними становить 13 днів. Тому, наприклад, Різдво починається 7 січня, а католицьке – 25 грудня. В основі культу православних лежать всі сім таїнств. У православних хрещення здійснюється потрійним зануренням у воду, а не простим нанесенням на лоб святої води, як це роблять католики. Миропомазання відбувається відразу після хрещення (у католиків у 7-12 років). Причастя супроводжується хоромим співом, а не музичними супроводами як у католиків. До духовного сану допускаються одружені чоловіки. Ченці і єпископи обов'язково мають бути неодружені. За певних умов у православ'ї можливий розрив шлюбу, тоді як католицька церква допускає лише його анулювання, визнання недійсним. Православні не визнають **ФІЛОКВЕ (ЛАТ. – І СИНА)** – прийняття на Толедському церковному соборі (не вселенському) додаток до християнського Символу віри про

сходження Святого Духа від Бога-Отця «і від Бога-Сина». Греко-візантійці відкинули філіокве, а папи визнали його, що було ще однією причиною розколу церков. Культурна система православ'я передбачає молитви, поклоніння іконам, хресту, мощам і святим, а також систему дванадесятих свят (Різдво, Хрещення Господнє і т.д.).

СТУПЕНІ СВЯЩЕНСТВА: диякон, пресвітерство, єпископство.

КАТОЛИЦИЗМ. Його віровчення має багато спільного з православ'ям, ґрунтуючись на двох основних джерелах Святому Письму (Біблії) і переказах отців церков; обидві гілки християнства єднає віра у Святу Трійцю, у рятівну силу церкви, у наявність безсмертної обрядовості. Католики вірять в існування крім раю і пекла ще в чистилища – особливого місця (стану), де душа померлих очищаючись від гріха, після чого дістають право на переселення в рай. Особливе шанування в католицизмі має Богородиця: прийнято догмат про її непорочність, вільної від первородного гріха, про її тілесне вознесення на небо, подібне до вознесення Ісуса Христа. На 1 Ватиканському соборі (1869-1870) затверджено догмат про непогрішимість папи, коли він виступає з питань віри і моралі зі своєї кафедри, оскільки Папа римський – намісник Христа на землі та наступник апостола Петра. Визнають сім таїнств, які потрібні для спасіння душі. У католицизмі, крім трьох ступенів священства: дияконів, пресвітерів, єпископів, виокремлюється в особливу групу – кардинали. Для всіх церковнослужителів введено обов'язкову безшлюбність – целібат.

Віруючі католики об'єднуються в парафії (душепастирські осередки), які формують деканати. Ті об'єднані в патріархати, префектури, місії, абатства, діоцезії, архідіоцезії. Головою Римської католицької церкви є папа, який має титул «Святіший Єпископ Риму, Намісник Ісуса Христа, Наступник Князя Апостолів Верховний Понтифік Вселенської Церкви, Патріарх Заходу, Примає Італії, Архієпископ і Митрополит Римської провінції, Монарх Держави – міста Ватикан, Раб Рабів Божих». Влада папи вища за владу вселенських соборів. Католицизм має не лише централізовану систему управління, а й свою окрему державу – Ватикан.

ПРОТЕСТАНТИЗМ. Поява протестантизму третього напрямку християнства пов'язана з **Реформацією**. В епоху відродження католицька церква, будучи монопольною, зіткнулася із багатьма проблемами: розпущеною частиною священників, компромісами деяких єпископів із політичною владою, торгівлею індульгенціями, що стала джерелом фінансових махінацій. Усе це викликає протест пересічного християнства, пройнятого духом Євангелія. Предтечами реформації був професор Оксфордського університету **Джон Вікліф** і професор Празького університету **Ян Гус**. Перший виступив проти поборів пап із Англії. Так вважав і Ян Гус, вимагаючи відмови церкви від багатства, позбавлення духовенства усіх привілей, заборони торгівлі індульгенціями. У 1517 році (початок Реформації) виступив і монах, богослов **Мартін Лютер**. Склав

маніфест проти торгівлі індульгенціями та претензій пап на контролювання віри й совісті на правах посередників між Богом і людьми і вивісив його на дверях церкви в м. Віттенберзі. Діяльність Лютера дала поштовх до початку Селянської війни (в Німеччині (1524-1525)). Рух набуває поширення в Англії, Швейцарії, Скандинавії, Прибалтиці, Польщі, Франції висунувши своїх лідерів: **Жан Кальвін (1509-1564), Цвінглі (1484-1531)**. Навколо них виникали школи, що підготували появу автономних церков.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ:

- ранній (XVI ст.). поява лютеранства, кальвінізму й англіканство;
- пізній що тривав із кінця XIX – протягом XX ст., пов'язаний із пієтизмом і виникненням таких об'єднань, як методисти, баптисти, квакери, мормони, адвентисти, свідки Ієгови, п'тдесятники.

ОСОБЛИВОСТІ ВІРОВЧЕННЯ І КУЛЬТ. Поділяє спільні фундаментальні віросповідні принципи. Виявив особисту віру – єдиним шляхом спасіння, Біблію – єдиним джерелом одкровення, спростувавши священні перекази. Закладено основи демократизму церковного життя, відкинуто чернецтво. Із таїнств визнають лише хрещення і євхарсію (причастя). Богослужіння зведено до проповідей, молитов, пісень. Відкинуто поклоніння іконам, мощам та святим. Віруючий у протестантизмі – це людина, що усвідомлює гріховність своєї природи і через молитву прохає Бога про порятунок.

ЛЮТЕРАНСТВО. Основи принципи сформулював М. Лютер в Аугсбурському сповіданні 1530 р. Людину за Лютером рятує лише її особиста віра в Бога. Лютеранство заперечує духовенство як обдаровано благодаттю посередник а між Богом і людьми. Крім Біблії для лютеран є священна «Книга згоди», що включає в себе Великий і Малий катехізіс Лютера. Дотримують трьох таїнств: хрещення, євхаристія, сповідь. Поклоняються тільки хресту. Кожний віруючий має право тлумачити Святе Письмо. Штаб квартира м. Лундо (Швеція).

БАПТИЗМ. Виник на початку XVII ст., відколовшись від кальвінізму. Баптисти (занурювати, хрестити у воді). Визнають Символи віри, заперечує роль церкви як посередника між Богом і людьми, проповідують принцип «Спасіння особистою вірою». Визнають спілкування між Богом і віруючим через молитву. Членами церкви вважаються «зановонароджені», які свідомо прийняли водне хрещення. Єдиним джерелом віровчення є Біблія (Новий Завіт). Богослужіння замінено молитовними зібраннями. Не визнають ікон, хреста, святих. Суто баптистським святами є день жнив і День єдності. Визнають дванадцять свята. Церква баптизму – це самоуправна община «видимих святих», що не визнає залежності від світської влади. Баптисти перші хто висунули вимогу свободу совісті та відокремлення церкви від держави. Штаб-квартира розміщена у Вашингтоні (США). Українські баптисти

опікуються питаннями розбудови держави та відродження дух культ народу.

АДВЕНТИЗМ (пришестя). Течія протестантизму, що вникла в 30-х роках XIX ст. у США. Засновник **Вільям Міллер** провіщав друге пришестя Ісуса Христа в 1844 році – це основа віровчення адвентистів. Водне хрещення омовінням ніг. Її прихильники заперечують рай і пекло, безсмертя душі. Вони вважають, що після смерті душа людина поринає в сон, аби пробудитися в Судний день, щоб отримати вічне блаженство або бути знищеною. Заборонено вживати м'ясо «нечистих» тварин, каву, алкоголь. Обов'язкова сплата десятини (десята частина доходів). Найпоширеніша церква адвентистів Сьомого дня (субота – день відпочинку). На чолі всіх адвентистів світу стоїть Генеральна конференція, яка обирає виконавчий комітет (штаб-квартира – м. Вашингтон).

ЛЕКЦІЯ №5. ІСЛАМ.

ФОРМУВАННЯ Й ПОШИРЕННЯ. Іслам з'являється на початку VII ст. зазнавши впливу іудаїзму й християнства шляхом прийняття від них низки догматичних та обрядових положень, іслам завдяки простішій та доступнішій догматиці, ритуалу швидко набуває популярності. Нині на планеті нараховується близько 900 млн. його послідовників.

Моделюючи суспільство, іслам охоплює всі аспекти особистого й суспільного життя, тому не дивно, що 660 млн. мусульман, тобто понад 73 відсотків, мешкають у 36 країнах, де іслам є домінуючим віровченням. Майже половина мусульман живе в чорирьох країнах: Індонезія, Пакистан, Бангладеш та Індія. У **28 країнах** іслам є державною релігією, зокрема в **Алжирі, Єгипті, Іраку, Ірані, Лівії, Мавританії, Сомалі, Тунісі.**

Термін «ІСЛАМ» у перекладі з арабської означає «покірність». Той, хто прийняв цю віру, називають «відданим», тобто – «мусульманин». У Європі іслам має щеї третю назву – «магометанство» (від імені пророка Мухаммеда – Магомета, Могаммада).

Батьківщина ісламу – арабійські півострови. Саме там у 570 р. У збіднілому клані Хашим могутнього мекканського племені курайш народився майбутній засновник нового релігійного вчення, пророк Мухаммед. Із 610 р. він почав виступати як релігійний проповідник, закликаючи звернутися до єдиного бога – Аллаха, щоденно молитися йому, дотримуватися посту й творити благодіяння щодо бідних. У 622 році Мухаммед переїхав із Мекки до сусідньої оазис Ясриб (згодом Медина), де створено першу громаду мусульман та перші положення, які не лише стали основою ритуалу й культу ісламу, а й об'єднали арабів під прапором нової віри. У 630 повертається до Мекки, яку оголошено столицею ісламу. Мухаммед помер в 632 році і похований у Медині.

ОСНОВНІ ВІРОСПОВІДНІ ПРИНЦИПИ. Бог єдиний і всемогутній, він подарував людям своє одкровення – Коран, який передав через чоловіка на ім'я Мухаммед.

ЄДИНОБОЖЖЯ. Перший догмат – це єдинобожжя («Немає Бога, крім Аллаха, і Мухаммед – пророк його»). Аллах – мудрий і всемогутній. Людське життя має сенс тільки тоді, якщо воно цілком присвячене щирому поклонінню і служінню Аллаху. Людина відповідає перед Господом за всі свої добрі й погані вчинки на цьому світі.

Праведне трактування мусульманської віри – це «віра у вчення Пророка і поклоніння Аллахові відповідно до того шляху, який вказав Пророк». Той, хто не ступить на цей праведний шлях, ніколи не зможе пізнати Аллаха і його Закону. Така людина не є мусульманином, навіть якщо проголошує себе покірною Всевишньому і слідує його Закону. Мусульмани впевнені, що за ними сила Господа небес і землі, яка підтримує їх у всіх випадках.

ВШАНУВАННЯ ПРОРОКА МУХАММЕДА. Розповідають, що коли він перебував у печері Хіра, під Меккою, йому з'явився ангел із наказом нести людям істинне слово – слово Аллаха. Його буде покликано вершити Страшний суд. Тому мусульмани не вірять у те, що Ісус Христос (Іса Аль-Масіх, який знищить Даджаля (антихриста) був страчений. Водночас вважається, що християни помиляються, сприймаючи Христа як Сина Божого, Христос – заступник, утешитель, а не божественна особа. Кожен мусульманин зобов'язаний вірити Мухаммеду.

КОРАН – СВЯТЕ ПИСЬМО ІСЛАМУ (написаний на північно-арабському діалекті). Третій догмат – шанування Святого письма – Корану (араб., досл. – читання), що є головною священною книгою мусульман. Корна – є «копією» «матері-книги», яка існує на небі вічно. У ній записано всі Божі веління Архангел Джебраїл (Гавріїл) переповідав Махаммеду цю книгу частинами, що мали стосунок до певних подій.

Складається Коран із промов, проповідей, пророцьких одкровень, історико-релігійних оповідей, притч, етико-правових та правових приписів, що були виголошені упродовж 610-632 рр. Меканські сури надходили пророку з 610-622 рр., а мединські – з 622-632 рр. У 632-634 рр. – написано першу збірку текстів Корану секретарем Мухаммеда Зайд ібн Сабітом. У 644-656 рр. – друга редакція Корану, який визнано канонічним. Орфографія, правила читання і структура тексту остаточно канонізована офіційним виданням Корану в Каїрі 1923 р.

Коран написаний римованою прозою класичною арабською мовою і поділено на **114 сур** (глав, або одкровень; 90 сур – меканські, 24 – мединські)). Відсутність логічного зв'язку між **СУРАМИ** пояснюється їх розташуванням: найдовші сури розміщені на початку, найкоротші – в кінці. Доповненням до Корану є **Сунна** (араб. – звичай, зразок), що складається з висловлень Муххамеда та хадисів (оповідей) про його діяння, людей, які близько знали пророка. У шіїтів хадиси одержали назву ахбари, у них мова йде про діяння двоюрідного брата Пророка Алі ібн Таліба.

ІСЛАМСЬКА СІМ'Я. Особливу увагу іслам приділяє сім'ї як найважливішого елементу людського суспільства. Від нього залежить добробут, перспектива цивілізації. Тому іслам наполягає на всебічному розвитку інституту сім'ї за правильними і здоровими принципами. Категорично забороняється статева розпуста, яка вважається злочином і предбачає суворе покарання. Усунено усі фактори, які б так чи інакше сприяли аморальним стосункам чоловіка і жінки. Тому існує положення про покривало для жінки, заборонено зв'язки між чужими чоловіками й жінками, обмежено співи, танці, тобто все, що може спонукати до гріховних вчинків. Мета і принципова суть цих заброн – зміцнення сім'ї. Іслам заохочує шлюб, вважає його добром, праведністю. Осуджує чоловіків і жінок, які відрікаються від нього. Заборонено шлюб лише між дуже близькими родичами. Чоловіки одружуються, коли вони забажають і з якою завгодно жінкою.

Іслам зробив чоловіка наставником жінки, яка має йому підкорятися і служити. Не заохочується безлад в домі, відсутність справжнього господаря і безвідповідальність. Якщо у сім'ї нормальних стосунків немає іслам дає згоду на розлучення, можливість вибору: **або розлучення, або жінка викупляє себе у чоловіка.**

ДЖИХАД. Важливе місце в ісламі посідає й учення про джихад – боротьбу, зусилля у справі поширення, панування ісламу. Згодом розрізняють великий джихад- духовне самовдосконалення, та малий – війна з невірними.

МУСУЛЬМАНСЬКИЙ ШАРІАТ. ШАРІАТ (араб. шаріат – правильний шлях до мети) – комплекс юридичних норм, принципів та вчинків мусульманина, дотримання яких вважається угодним Аллаху й таким, що приводить віруючих у рай.

За шаріатом у віруючих є чотири обов'язки:

1. Обов'язок пред Аллахом:

- вірити в нього, визнавати, що тільки він – Бог і Господь;
- вірити у висловлювання «Мухаммеда - посланець Аллаха»;
- поклонятися і дотримуватися закону Суни;
- поклонятися Аллаху.

2. Обов'язок перед собою:

- не вживати вина, гашишу, опіуму, інших речовин, що одурманюють, крові, свинини та м'яса інших «нечистих» тварин, оскільки це шкідливо впливає на здоров'я людини, її моральність, розум;
- закривати частини тіла, оголення яких вважається безсоромністю;
- виявляти впретість у здобуванні засобів для існування: не сидіти без діла, не жебракувати, не морити себе голодом, не застосовувати сили, а йти законним шляхом у придбанні того, що створив Аллах на землі;

- не тамувати свої бажання, одружуватися для задоволення пристрасті, що є в душі;
- не принижуватися, жити в достатку і насолоджуватися життям;
- не вдаватися до самогубства.

3.Обов'язок перед іншими рабами Аллаха.

- Заборонено грабіжництво, брехні, наклепи і вигадки, оскільки все це завдає шкоди іншим рабам Аллаха;
- заборонено азартні ігри, лотереї, нечесні угоди;
- не можна вбивати людину, сіяти розбрат і смуту на землі;
- права сім'ї (див вище).

4. Обов'язки перед іншими створіннями.

- Дозволено підкоряти собі, використовувати їх;
- та в ставленні до них Бог дав людині й обов'язки: не знищувати їх, не завдавати шкоди, не мучити без нагальної потреби, обирати для їх використання найсприятливіші методи;
- вбивати тварину дозволяється тільки для їжі;
- іслам не вітає тих, хто тримає птахів у клітках, забороняє знищувати знічев'я будь-що живе;
- не слід марно проливати воду.

КУЛЬТ. Кожен мусульманин знає, щоб бути правовірним треба:

1. Сповідувати та визнавати місію Мухаммеда;
2. Здійснювати щоденну п'ятиразову молитву – намаз та паломництво до Мекки;
3. Дотримуватися посту в місяці рамазан (рамазан – бути гарячим; пост – савм);
4. Чинити благі справи на користь бідних та нужденних.

НАМАЗ – МОЛИТВА МУСУЛЬМАН. Скажи, о донько ти звертаєшся і чекаєш вказівки вірного шліху і т.д. Така п'ятикратна молитва має зміцнювати основи віри та постійно нагадувати про основні постулати ісламу.

Заклик до молитви називається **АЗАН**. Він надає мусульманам, що збираються коло мечеті, час, аби підготуватися до цієї важливої події. До безпосереднього початку молитви перед громадою проголошується другий заклик – **ІКАМА**. Обов'язкова молитва «джума» - «п'ятниця». Тому в цей день зачинені всі магазини і установи. Деякі мечеті мають постійного імама, а якщо він відсутній, то будь-який мусульманин може очолити молитву.

ІМАМ (араб. – стояти сперду) – духовний керівник; голова мусульманської громади; керівник колективної молитви у мечеті.

ХАДЖ – один із основних обов'язків у мусульман, який полягає у відвідуванні Мекки (храму Кааби) або Медини (гробу Мухаммеда).

РЕЛІГІЙНІ НАПРЯМИ ТА ТЕЧІЇ. Уже через три десятиліття після смерті Мухаммеда мусульманська громада розкололася на три основні напрями: сунізм, шиїзм, хариджизм.

СУНІЗМ. Шанують не лише Коран, а й святість Суни, яка є сукупністю хадисів, тобто розповідей про висловлювання та діяльність пророка Мухаммеда.

ХАДИС (араб. – повідомлення) – розповідь про діяння і висловлювання пророка Мухаммеда та його однодумців, що склали зміст Суни.

Формально сунітом вважається той, хто визнає перших чотирьох правовірних халіфів і правдивість збірок хадисів.

ХАЛІФ (араб. – спадкоємець, намісник) – духовний і світський глава теократичної мусульманської держави.

Головна відмінність між сунізмом і шиїзмом – це невизнання можливості посередництва між Аллахом і людьми після смерті Мухаммеда, заперечують ідею про особливу природу двоюрідного брата пророка Алі й право його нащадків на імам – управління громадою. Священними містами сунітів є Мекка, Медина.

ШИЇЗМ. – це другий за кількістю послідовників напрям в ісламі. Виник шиїзм (араб. – угруповання, партія) як політична течія у другій половині 7 ст. в Іраку. Сьогодні понад 90 відсотків населення Ірану є шиїтами.

Засновники – група прихильників Алі ібн Абі Таліба (двоюрідного брата Мухаммеда), яка домоглася обрання Алі халіфом. Маючи переконливість, що Алі та його нащадки є єдиними законними спадкоємцями пророка Мухаммеда, шиїти визнають лише 12 імамів з усіх потомків Алі.

Коран для шиїтів – божественне одкровення. Доповнюється **ахбаром** – святим переказом про Алі. Здійснюють паломництво, пов'язане з життям шиїтських імамів. Його прихильники є й серед народів Лівану, Йемена, Бахрейну.

ХАРИДЖИЗМ – це третій напрям ісламу, що виник у середині 7 ст., тобто раніше від шиїзму. Хариджити (араб. – виступаючий, повстанець) – ригористи (франц. – твердість, суворість; непохитне додержання якихось принципів). Так, на їх погляд, однієї тільки віри в догмати ісламу і виконання всіх предбачених норм замало, аби бути правовірним мусульманином. Віра повинна поєднуватися з конкретними добрими справами. Осудження на муки пекла має остаточний характер: Бог не може не виконати своїх застережень і погроз. Деякі ж мусульмани-нехаджиристи вважають, що милосердя Боже не знає меж, а тому перебування в пеклі може бути тимчасовим. Хариджисти відігравали велику роль в ісламізації Чорної Африки, особливо народів Нігеру і Нігерії.

Рух хариджитів перший релігійний рух в ісламі, який виник у 661 році. Спочатку рух з'явився в Ірані, а потім перекинувся в Аравію.

Під час одержання влади в Арабському халіфаті халіф Алі зустрів супротив намісника у Сирії Муавії із роду Омеядів.

Війська халіфа Алі у битві проти Муавії у 661 році могли виграти війну, але воїни Муравії прикріпили свої листи із Корана до сабель, пік, копіїв, щитів, знаючи, що Алі не зможе вступити з ними у сутичку, тому що це було б наругою над Кораном.

Халіф Алі не зміг продовжити битву і вирішив усі справи мирним шляхом. Хариджити, які створили свою секту у 50-ті рр.. VII ст., не змогли пробачити Алі його слабкості і поразки, тому прийняли рішення помститися. Вбивця, якого вони послали, заколов Алі кинжалом у 661 році.

Щоб залучити до себе широкі верстви населення, хариджити стали оголошувати, що кожна людина може стати халіфом, навіть раб.

ЛЕКЦІЯ № 6. БУДДИЗМ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ
НАЙСТАРІШОЮ СВІТОВОЮ РЕЛІГІЄЮ Є БУДДИЗМ, ЯКИЙ
ВИНИК ПОНАД 2,5 тис. років тому (VI-V ст. до н.е.). Набув поширення в Індії й незабаром у більшості регіонів Азії. За різними джерелами прибічників буддизму близько 300-400 млн.

ПОХОДЖЕННЯ. Появу буддизму пов'язують із іменем Шак'ямуні (мудрець із племені Шак'я) – він же Будда, він же Сіддхартха Гаутама. Це реальна історична особа, що жила у Північній Індії, за одними даними, в 560-480 рр. До н.е., а за іншими – 566-476 рр. До н.е.

Згідно з буддійською міфологією Будда (санскр. Будх – будити, пробуджуватися; просвітлений, пробуджений) після численних перероджень прийшов на землю, аби виконати місію порятунку вказавши людству шлях до виходу зі страждань. Для свого останнього переродження (всього їх було 550) він обрав образ Сіддхартхи Гаутами.

Є кілька варіантів його біографії. Так, у тибетській версії життя Будди мало дванадцять етапів: прийняття рішення народитися у світі людей; сходження з неба тушита; входження в лоно матері; народження; накопичення світських знань; життя в розвагах і насолодах; залишення палацу; аскетичні вправи; перемога над Марою (санок. – той, що вбиває, знищується; демоністичне уособлення зла, бог смерті); досягнення стану Будди; проповідь драхми (доктрини, вчення, закон); входження в нірвану (у буддизмі – відсутність павутини бажань).

Дізнавшись, що світ є не лише місцем розваг та втіх, а переповнений стражданням, Шак'ямуні пішов із дому у пошуках шляху, який би визволив його і людство загалом від страждань. Через 7 років складного мандрівного життя завдяки самопізнанню царевич прозріває, знайшовши дорогу до порятунку, і одержує ім'я Будди. Після цього пішов до Сарнатху біля Бенареса і в оточенні 5 своїх найближчих прихильників виголосив першу проповідь. І 40 років по тому, оточений учнями, він, мандруючи благодатними землями Індії, продовжував творити дива і проповідувати своє вчення. Спочатку воно мало назву дхарма, а згодом, на честь свого засновника почало називатися буддизмом. Помер Будда у 80-літньому віці в

Кушинагарі. За легендою перед смертю, лежачи під деревом у позі лева, він звернувся до ченців і мирян з такими словами: „ Тепер, ченці, мені нічого більше сказати, крім того, що все створене підлягає руйнуванню! Для порятунку докладіть усіх зусиль! Смерть Будди його послідовники вважають станом нирвани. Дату смерті надзвичайно шанують.

ІДЕЙНІ ДЖЕРЕЛА. Буддизм прагне до Абсолюту, має потужні ідейні джерела – систему первісних релігійних вірувань, міфів, світоглядних систем та філософських поглядів, які було зафіксовано у Ведах.

Протягом тисячоліття авторитет Вед у Індії залишався незаперечним, і прибічники новостворених релігійних вірувань продовжують знову і знову повертатися до цієї священної книги. Не був полишений осторонь і брахманізм (його ускладненість, філософський вияв теоретичних основ, корумпованість і пристосовництво жерців), все ж не заперечував брахманізму, успадкував їх. Так, була успадкована ідея, що людина – це духовна істота, ув'язнена в плоті, із якої має прагнути вирватися. Сіддхартха ввів поняття, що не існує анната (душі). Немає незмінного „Я”, ніякої анікка (субстанція) дійсна), що переходить від одного втілення до іншого. Існування для буддиста – лише набур почуттів, вражень та миттєвих турбот. Кожен буддист вірить, що людина знаходить порятунок у трьох сферах: перша з них - Будда, друга – Драхма (вчення), третя – Сангха (чернеча грамота).

БУДДА – це людина, яка змогла самотійно пояснити життя і знайти спосіб досягти нирвани – мети кожного буддиста (він не месія, не пророк).

НИРВАНА - психологічний стан завершеності внутрішнього буття перед лицем буття зовнішнього, абсолютна відсутність бажань.

ОСНОВНІ ВІРОВЧЕННЯ.

„Чотири благородні істини”. В основу буддизму покладено вчення про „Ч...”, що були проголошенні Буддою під деревом Бодні (пізнання) відразу після пробудження.

1. істина: жити – означає страждати. Будь-яке існування є дукха (страждання). Його неодмінно зазнає все живе.
2. істина: є причини страждання. Вона таїться в самій людині, яка має різні бажання – від прагнення жити до жадання насолоди, влади, багатства. Все це призводить до вчинків, що і створюють карму.
3. істина: можна припинити страждання шляхом вивільнення від бажань. Повне викоренення добрих і злих, що відповідає стану нирвани.
4. істина: є шлях припинення страждань.

„Шлях восьми сходинок”. (припинення страждань):

1. праведне знання, яке ототожнюється із розумінням життя;
2. Правдиве прагнення – рішучість виявляти співчуття до всіх живих істот;
3. праведна мова (утвердження правди);

4. праведна поведінка: не шкодити живим істотам, не брати чужого, утримуватися від заборонених статевих стосунків, не виголошувати марних і оманливих промов, не вживати хмільних напоїв;
5. праведний спосіб життя, тобто життя за принципами безкорисливості;
6. праведні зусилля – зусилля, які спрямовують до добра і віддаляють від зла;
7. праведна концентрація – уникнення стану, коли спонукання і бажання визначають ставлення;
8. Праведна техніка медитації (раджа-йога) – вінець попередніх етапів. Це таке опанування свого тіла і дихання, яке сприяє духовній концентрації; при цьому тіло невіддільне від Духа.

БУДДІЙСЬКЕ СВЯТЕ ПИСЬМО – це **ТРИПІТАКА** (санскр. – три кошики) – збірка, в якій учнями Будди зафіксовано одкровення свого вчителя. Має три пітаки (частини).

1 частина – Віная-пітака (кошик правил поведінки), містить правила, яких необхідно дотримуватися, зокрема буддійськими ченцями;

2 частина – Сутта-пітака (кошик сутр), де у формі притч, повчань, бесід, легенд, афоризмів, поем, коментарів Ананди – улюбленого учня Будди – викладено основні положення буддизму;

3 частина – Абхїдхарма-пітака (кошик тлумачень вчення), де розглядається філософські, етичні питання, що турбували самого Будду.

НАПРЯМИ БУДДИЗМУ.

Одним із напрямків буддизму, що оформився внаслідок його розколу на рубежі I-II ст. (і був затверджений на четвертому буддійському сангіті), є хінаяна (санскр. – мала колісниця, або вузький шлях спасіння).

ХАНАЯНА – ТІСНО ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИЙ З РАННІМ БУДДИЗМОМ. Він визнає Будду людиною, яка знайшла шлях до спасіння. Головним у ньому є особисте спасіння, що вважається досяжним лише через відхід від світу, тобто прийняття чернецтва. За межами Індії хінаяна поширилися лише там, куди проникли індійські поселенці (південна та Південно-Східна Азія). У країнах цих регіонів - М'янмі, Камбоджі, Лаосі, Таїланді, Індонезії, Шрі-Ланці – буддизм сприймався як високорозвинена індійська культура, спроможна задовольнити всі верстви населення.

ДРУГИЙ НАРЯМ – МАХАЯНА (санскр. – велика колісниця) виник ще у IV ст. до н.е., засновником вважають буддійського філософа-проповідника Нагараджуна – визнає можливість спасіння не лише для ченців, а й для мирян. Увага зосереджується на необхідності рятувати інших, на активній проповідницькій діяльності та проникненні у різні галузі суспільного та державного життя. Подолавши аскетичні крайності хінаяни, можна легше адаптувалася до нових умов і вийшла далеко за межі Індії (на далекий Схід). Другий напрям буддизму – основа багатьох місцевих тлумачень і течій буддизму.

У махаяні склалися численні автономні общини, які, виступаючи частиною суспільства, мають специфічне віровчення і культ, здатні виконувати допоміжні функції як в інших релігіях, так і в суспільній

ідеології. Тому буддизм махаони став інтегральною частиною релігійної свідомості населення далекосхідного регіону поряд з конфуціанством, даосизмом, синтоїзмом та іншими релігіями.

На початку нашої ери в лоні махаони виник новий напрям – **ТАНТРИЗМ**, який набув виразного оформлення у V-VII ст. він має ще назву ваджраяна (алмазна колісниця). Допускаючи існування бодхисатв (санскр. – той, хто прагне просвітлення – людина чи істота, яка прийняла рішення вийти із кола Санжари і стати Буддою), тантризм засвідчує свої витоки. Водночас він має й оригінальні риси, що дали йому змогу виокремитися в особливий напрям: це специфічна система езотеричної практики. Він ґрунтується на дотриманні різноманітних і складних ритуалів, які б заперечували миттєвий, швидкий, як блискавка ваджра (зброя бога Індри для кидання, що має тисячу голок), доступ до нірвани. Багаторазове повторення священних погроз – мантри (вірші із ведичних текстів, які використовуються як заклинання і чарівні формули)

ТРЕТІЙ НАПРЯМ – ВАДЖРАЯН, або ТАНТРАЯН, сформувався на початку 2 тис н.е. Він практикує шлях йоги під керівництвом духовного наставника – гуру. Кожний гуру має свою методiku використання системи йоги для очищення думок. У **ЛАМАЇЗМІ**, що виник на сонові вчення Цзонхави (1357-1419), такі духовні наставники називаються переродженцями, або живими богами. **ЛАМАЇЗМ** – це ієрархічна церковна система, що дублює світську державну ієрархію, встановлену Чингізханом.

Цей різновид буддизму складається з двох частин. Зовнішня культова практика ламаїзму орієнтована на накопичення заслуг, подібно до хінаяна; внутрішня, духовна серцевина вчення, або вчення ваджраяни, спрямована на злиття розуму людини з космічним тілом Будди. Духовна серцевина має чотиричленну структуру, ототожнювань з ваджрою – символом вічності, сталості і непорушності. Це формула типу чотирьох істин: лама – Бадда – Драхма – Сангха; посудина – таємниця – мудрість – велике єднання та ін. Згідно з тибетською традицією, тіло лами є Сангхою, його мова – Дхармою, його думка – Буддою. Вчення лами як живого Бога містить чотири екзотичних посвячення, які стосуються посудини, таємниці, мудрості, великого єднання.

ПОШИРЕННЯ. Послідовники буддизму існують так само на території колишнього Радянського Союзу, зокрема в Бурятській, Калмицькій і Тувинській автономній республіці Росії. Буддійська церква цих регіонів очолюється духовним управлінням буддистів (ДУБ). Центр церкви та резиденція голови управління перебувають в Іволгінському дацані (монастир в с. Іволга) в 40 км від Улан-Уде. На одному із чергових з'їздів представників буддійського духовенства і мирян був прийнятий діючий нині статут ДУБ, який регламентує діяльність управління з керівництва ламства і взаємини останнього з мирянами. Головним завданням ДУБ згідно зі статутом є забезпечення релігійних потреб віруючих і сприяння єднанню, солідарності та братству буддистів усіх

країн. Лами повинні жити в монастирі й дотримувати певних правил. Згідно зі статутом, лами – вірослужителі, які поклялися слідувати вченню Будди та прийняли священні заповіді. Лами особистого господарства не мають. Живуть у будинках, що є власністю дацану. Головне джерело прибутків дацану – пожертвування віруючих, приношення паломників.

Перші послідовники Будди жили усамітно, голили голови, відмовлялися від власності, носили грубий одяг (переважно жовтого кольору) і проводили весь час у мандрах, постійних бесідах, самопізнанні та медитації. Покійників ховали там, де вони мешкали. На місці поховань зводилися ступи (куполоподібні будівлі-склепи із замурованим входом).

Крім Індії буддизм, як світова релігія, поширений серед народів Південно-Східної, Східної Азії (Шрі-Ланка, Непал, Лаос, Таїланд, Японія, Корея, Китай, Монголія, В'єтнам, Бірма, Малайзія).

ЛЕКЦІЯ 7. СУЧАСНІ НЕТРАДИЦІЙНІ РЕЛІГІЇ

1 Слайд. ТРАДИЦІЙНІ РЕЛІГІЇ З РІЗНОГО ГАТУНКУ ПРИЧИН СЬОГОДНІ НЕ ГОТОВІ ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЛЮДСТВУ ДУХОВНУ УНІЮ. Тому цю місію на себе все активніше беруть **НЕОРЕЛІГІЇ – нетрадиційні вірування, що нині набули поширення практично на всій планеті.** Так, за даними «Британської Енциклопедії» (1996), на середину 1995 року у світі нараховується понад 121 млн. прихильників нових релігій.

Таке активне релігієутворення зумовлено цілою низкою причин, серед яких:

1. криза західної цивілізації, що спонукає до спроб синтезувати західну та східні релігійні традиції;
2. трансформація світоглядних парадигм, спричинена науково-технічною революцією 20 ст. та суперечностями індустріального суспільства.;
3. загальна демократизація суспільства та утвердження в ньому особи в широкій гамі її прав, яка інколи робить світоглядні орієнтації та релігійні усвідомлення дійсності недостатньо зрілими і загартованими;
4. криза традиційних церковних і традицій релігійності, які вже не відповідають релігійним потребам сучасного віруючого;
5. руйнація між особистісних стосунків, насамперед сімейних; розрив наявних ще донедавна зв'язків поколінь, що спричиняє послаблення традиційної релігії та надає змогу молодим не успадковувати релігію „батьків, дідів”;
6. готовність новітніх релігій до духовного об'єднання людства. Не приділяючи особливої уваги порівняльному аналізу своїх учень, а

часом і нехтуючи ним, вони проповідують принципи істинності, цінності й взаємини модоповнюваності всіх релігій.

2 Слайд. НЕОРЕЛІГІЇ – синкретичні й універсальні утворення, що поєднують у собі елементи багатьох існуючих релігій, такі ідеї теософії, антропософії, сучасні філософські й богословські доктрини, астрологію й окультизм, біоенергетику й екстрасенсоріку, містичну уфологію.

3 Слайд. БОГОШУКАННЯ ОРІЄНТАЛЬНОГО НАПРЯМУ. Товариство свідомості Крішні – це одне з найпоширеніших нерелігійних утворень, що започатковане у США в 60-х рр. 20 ст. Його засновник – Бхактиведанта Свами Прабхупада (1896 – 1977). Товариство універсальним релігійно-культурним рухом, що пропагує ведичні знання й брахманську культуру та поширює „свідомість Крішні” така свідомість, на їх переконання, в кожній людині – як споконвічна любов до Бога. Головне завдання Товариства – розбудити її, виявити, допомогти звільнитися від мокв тіла; поринути у чистий дух задля єднання з Богом.

4 Слайд. Дзен-буддизм. Послідовники цього напрямку є в США, Франції, Англії, Німеччині та багатьох інших країнах світу. Виник внаслідок поєднання на китайському ґрунті багатьох буддійських напрямів.

Дзен-буддисти є прихильниками медитації, яка, на їх переконання, тільки й здатна виявити первісну природу людини, посприяти пробудженню індивіда, осягненню ним істинної природи речей.

5 Слайд. Послідовники Саї Баби. У 1926 р. В Індії народився найвідоміший у суті гуру Шрі Сатї Саї Баба. Головною метою Саї є відродження, з одного боку, прагнення людини до духовності, а з другого – бажання людства жити в мирі й співпраці. Першочергове завдання - об'єднати всіх в одну-єдину сім'ю, яка б функціонувала на засадах любові, злагоди, істини, справедливості.

6 Слайд. Громади Шрі Чинмоя. Індійське коріння мають і Громади Шрі Чинмоя. У своїх творах „Внутрішня незалежність” (1974), „Медитації” (1978) та ін. Мудрець виклав своє бачення духовного прогресу. Воно полягає у всебічній діяльності на принципах любові, відданості і самозречення. На його думку. Тільки сформульована ним філософія любові виражає найглибший, найінтимніший зв'язок людини з Богом.

7 Слайд. Аум Сінрікьо. Спасіння людей від страждань, досягнення ними щастя вбачається прихильниками віровчення АУМ Сінрікьо в

чернечому бродячому житті і через кінець світу. Якщо кінець світу не настане, то лідери секти готові його спровадити. Це вони продемонстрували своїми анти суспільними акціями у японському метрополітені в 1995 р.

У віровченні своєрідно витлумачено порівняно з християнством догмат про спасіння. Порушено концепцію „триєдиного спасіння”, метою якого є звільнення людини від хвороб; допомога людям у досягненні щастя вже в земному житті; досягнення людьми цілковитого звільнення (одне із досягнень щастя – смерть).

8 Слайд. Неохристиянські рухи. Богородична церква – це неохристиянське об’єднання вважає себе спадкоємцем Російського самодержавного православ’я і духовним нащадком Істинно-православної (катакомбної) церкви та світового Маріанського руху. Організація сформувалася у 80-х рр.. 20 ст. в Росії і була зареєстрована у 1992 р. Як церква Божої Матері. Це об’єднання має синтезувати католицизм і православ’я з деякими елементами східних релігій і язичництва. Шанобливе ставлення до культу Матері Божої.

9 Слайд. Церква Ісуса Христа Святих останніх днів (мормони). Заснована Джозефом Смітом у 1830 р. За легендою йому з’явився ангел Мороній і вказав місце, де зберігаються особливі дошки з давніми письменами ізраїльського походження Моромна. Вони визнають, хоча й у дещо своєрідному трактуванні, Святу Трійцю, викупну жертву Христа, спасіння Мойсея. Вважають себе обраними свого життя. Мормони вірять у дар „іномовлення” та його тлумачення, божественне одкровення, можливість побудови Сіону (Нового Єрусалиму) на Американському континенті. Вважають не рабами божими, а його дітьми.

10 Слайд. Новоапостольська церква. Виникла у Англії в 1832 р. Як наслідок релігійного руху за відродження первісного вчення Ісуса Христа. Нині розміщується у Цюриху (Швейцарія). Очолює її першоапостол, рішення якого з церковних питань є загальнообов’язковими для членів цього релігійного об’єднання. Три таїнства: хрещення, закарбування духом Святим, причастя.

11 Слайд. Церква Христа. Перші громади Церкви Христа з’явилися у США. Представлена широкою межею незалежних об’єднань, які мають спільну чітко визначену мету – повернутися до первісної простоти й ідеалів раннього християнства. Проголошує Біблію, і в першу чергу Новий Завіт, основою свого віросповідання. Передбачає п’ять ритуалів: спів, молитву, проповідь, складання дарів, ламання хліба та причастя вином.

12 Слайд. Синтетичні неорелігії. Біле братство – один з релігійних рухів в Україні. Його діяльність найбільш активно проявилася в 1990 році,

що викликало резонанс у засобах масової інформації. Організаторами й лідерами вважаються Юрій Кривоногов – інженер-кібернетик і журналіст Марія Цвігну. Ю. Кривоногов прийняв релігійне ім'я Хоан Свамі, а жінка була проголошена живим богом і прийняла ім'я Марія Деві Христос, інші проповідники взяли біблійні імена Петра, Даніїла, Павла. Ґрунтового наукового вчення с особливостей віровчення і характеру діяльності Білого братства ще не розпочато. Ця організація не афішує свого внутрішнього життя. Віровчення братства, як зазначають деякі дослідники сформувалося на сонові різних релігій, зокрема буддизму, християнства, кришнаїзму, стародавньої ведичної релігії. Основні вчення Братства є есхатологічні пророкування про кінець світу, який було призначено на 23 листопада 1993 р. Вимагає від своїх послідовників задля успіху спасіння кинути свої сім'ї, роботу і навчання, примкнути до чернечого братства, і відправитися пропагувати нове вчення. На вершині піраміди знаходяться лідери – сефіроти, потім апостоли, потім рядові юсмаїан, які очолюють „воїн Іллі” і „лицарі Єнота”. Існують „пацюки”, які вагаються у своєму виборі. Використовують „промивання мозгів” за допомогою осучаснених науково-технічних понять.

13 Слайд. Церква Єднання (Церква уніфікації). Одна із найбільших синтетичних неорелігій, що своєрідно поєднувала елементи християнства та східних релігій. Засновано у 1954 р. Південнокорейським євангелістом Сан Мьонг Мун, який нині є її керівником. Прагне включити до свого світогляду всі історичні релігії з огляду на їхню роль у розвитку людської цивілізації. Стрижнем його вчення (Муна) є твердження, що Бог є батько, а люди – його діти. Через відсторонення від батька вони переповнені стражданням.

14 Слайд. Позбутися страждань, досягти загального примирення можна лише через подолання трьох основних перешкод: морального егоцентризму, роз'єднання світових релігій та панування у світі безбожної ідеології. Врятувати людство може лише досконала людина, яка створить ідеальну сім'ю. Свою дружину і себе він проголошує істинними батьками. Тільки з благословення Муна відбувається вінчання. Практикуються масові шлюби.

15 Слайд. Віра Багаї . ідея примирення та єднання людей планети не менш виявні у Вірі Багаї (араб. Бога – світ, слава). Просвітником багаїзму вважається Багаула – Мірза Алі-мухаммед, якому у двадцять п'ять років шляхом божественного прорізання було відкрито, що всевишній Господь обрав його своїм посланцем, і він прийняв титул „Баб” („Втрата”). Оригінальність віровчення багаїзму полягає у його основоположному принципі єдності людства.

16 Слайд. Згідно з канонами багаїзму суспільство у своєму соціально-духовному розвитку проходить різні стадії на кшталт етапів розвитку людського тіла. Єдність світу буде досягнуто тільки тоді, коли буде реалізовано імператив Багаулли: „Світ – єдина країна і всі люди – її громадяни”. Єдність досягається через визнання єдиного всеосяжного Бога – невичерпного джерела духовного енергії.

17 Слайд. Неоязичництво. Серед течій вельми цікавими явищами є і неоязичництво – новітній релігійний рух, в основу віровчення і культу якого покладено фрагменти давніх (народних) вірувань і обрядів, мета яких – зберегти або відродити первинну „природу” духовність і самобутність за умов нівелюю чого впливу тотальної модернізації.

18 Слайд. Світова статистика нараховує кілька мільйонів послідовників неоязичництва. Як правило, вони жадають чіткішої етнічної самоіндфікації (ототожнюю, прирівнюю). А тому прагнуть пробуджувати національну свідомість, консолідувати свою націю стимулювати соціально-культурну активність через глибинне усвідомлення власного самобутнього коріння, духовних первнів, неприйняття індустріалізації цивілізації з її споживацькими ставленням до природи, людей, релігії.

19 Слайд. У змістовному аспекті неоязичництво постає неоднорідним за складом явищ: від багатоманітного політеїзму до новостворених монотеїстичних релігій із використанням персонажів язичницьких пантеонів.

Пантеон (грец. – місце, присвячене всім богам) – сукупність богів певної конфесії; у стародавніх греків і римлян – храм, присвячений усім богам; нині – місце поховання видатних людей.

Часто неоязичництво є виявом антихристиянських настоїв. Його прихильники критикують християнство за властивий йому антропоцентризм, прощення. Однак при цьому ідеалізуються дохристиянські часи.

Неоязичництво ґрунтується на звеличенні воїнських чеснот, ідеї боротьби зі злом, обстоюванні доблесті, честі.

Поширений у Англії (друїзм, рух чаклунів), Греції (шанувальники різних давньогрецьких богів і богинь), Німеччині (арійський рух), Україні (РУН-віра, Собор рідної української віри, Центр священної Ради ОСІДУ РУН-віри), Литви, Латвії, США (релігії індіанців). Об’єднані у всесвітню спілку етнічних релігій, яка провела вже декілька з’їздів (Латвія, Німеччина).

ЛЕКЦІЯ № 8. РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ. РЕЛІГІЯ В ДУХОВНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ.

Сучасний стан релігійності і нерелігійності в Україні. Неупереджений стан аналіз релігійності і нерелігійності в Україні вимагає подолання принаймні двох найпоширеніших ідеологічних ілюзій.

Перша з них стосується минулого. Її сутність полягає у переконанні, що за часів радянської влади в країні склалося перше в історії людства суспільство масового атеїзму. Більшість його громадян, за соціологічним опитуванням близько 80%, становили невіруючі. Хоча й неоднорідним видавався їх склад, однак спільним визнавалося теоретичне та практичне неприйняття релігії, відсутність віри в надприродне, неналежність до жодної з церковних структур.

Друга з названих ілюзій породжена сучасністю. Вона зводиться до думки про глибоку, навіть генетичну релігійність українського народу, що розглядається як істотна риса його ментальності. Прихильники цього погляду твердять, що йя ознака, властива для українця за його сутністю, була пригноблена тоталітарною системою і у повну силу заявила про себе в умовах незалежної України загальним інтересом до релігії і церкви, їх історії, суспільної ролі, моральних учень, масовістю церковних служб і обрядів, відродженням храмів.

На сьогодні можна прослідкувати найрізноманітніші прояви релігійності в Україні: діють понад 70 різних конфесій, кожна з яких спирається на певний контингент віруючих, тисячі православних храмів, сотні церков євангельських християн-баптистів і адвентистів сьомого дня, десятки костьолів, синагог, кірх, молитовних будинків: всі вони далеко не безлюдні.

За даними Інституту НАН в Україні, рівень релігійності населення становить близько 44,6 %.

За даними соціологічних опитувань, уявлення про Бога таке:

- 12% уявляють Бога в образі Трійці;
- 14,4% уявляють Бога в образі людини;
- 16,3% вважають, що Бог – це Святий Дух;
- 22,3% вважають, що Бог – це надприродна сила;
- 35% не можуть уявити образ Бога.

Наведені дані свідчать, що уявлення віруючих про Бога не збігаються з ортодоксальними трактуваннями, воно розмите.

Нині релігійність, зокрема в Україні, проявляється не стільки на рівні світоглядному в поясненні картини світу, скільки на рівні задоволення духовних і моральних потреб людини, у дотриманні сімейно-побутових традицій, релігійному спілкуванні, відході від життєвих колізій і побутових потреб, поясненні сенсу та цінності життя. Релігія вказує віруючим шлях до спасіння, закликає до спокутування гріхів і терпіння, дає надію на райське блаженство після смерті. Крім того, вона пояснює явище суспільного життя. Нерелігійний чинник у релігії, як твердять деякі вчені, посідає 60%.

Суспільство, яке формується, нестиме в собі досвід попередніх епох і поколінь. Демократична, правова, освічена спільнота не може допустити тоталітаризму в царині духу – чи це буде засилля релігії, чи засилля атеїзму під патронатом держави. Найвищою цінністю цього суспільства стане людська особистість з широким спектром прав та обов'язків, у тому числі з вільним і свідомим вибором свого ставлення до релігії та атеїзму.

Державно-церковні відносини в історик-філософському вимірі. Процес історичної творчості людини значною мірою залежить від обсягу прав і свобод, які визначають її соціальні можливості і блага, забезпечують характер життєдіяльності, систему комунікацій, взаємодій, відносин людей у суспільстві.

Принцип відносин між державою і суспільством. Починаючи з кінця 18 ст. сформувалися три основні принципи відносин між державою і церквою, які існують і понині:

1. віротерпимість, при якій одна чи кілька релігій мають привілейний статус, а всі інші оголошуються терпимими (чи нетерпимими);
2. свобода віросповідань, при якій всі релігії рівні між собою, а людина вільна у своєму виборі конфесії й відправлені релігійного культу;
3. свобода совісті, яка, крім проголошення рівності всіх релігій між собою, дає змогу особі не лише вільно обирати будь-яку релігію, але й бути невіруючим. Нині до третини держав проголосили у своїх законах саме принцип свободи совісті.

Моделі державно-церковних відносин. Існує шість моделей державно-церковних відносин:

1. **Теократія** (грец. Бог, влада) – модель державно-церковних відносин, за якої вся влада в державі належить главі панівної церкви та її органам. Прикладом теократії може бути Іудея 5-1 ст. до н.е., де влада була зосереджена в руках жерців на чолі з іудейськими першоєрархами; папська область в Італії у 576-1870 рр., а з 1929 р. – держава-місто Ватикан.
2. **Цезаропапізм** (лат. цезар, папа) – модель державно-церковних відносин, за якої церква та її структури повністю залежать від світської влади. Візантія, наприклад, де імператори не лише призначали чи звільняли патріарха, а й вирішували питання організації та догматів церкви. Московія, де з 18 ст. до початку 20 ст. главою церкви був імператор.
3. **Державна церква** – модель державно-церковних відносин, що забезпечує в державі привілейований стан певній конфесії. Передбачає пряме фінансування державою її інституцій і державний контроль за використанням коштів, делегування церковними структурам певних державних функцій (реєстрація народження, смерті, шлюбу). Наприклад, Греція, де державною

є православна церква, Статут якої має статус державного закону.

4. **Відокремлення церкви від держави** – модель державно-церковних відносин, що унеможлиблює будь-яке втручання у справи церкви та церкви – у справи держави. Така модель відносин ілюструє колишній „соціальний табір” – Радянський Союз. Однак у реальному житті віруючі розглядалися як політичні вороги.
5. **Відокремлення церкви від держави** – модель державно-церковних відносин, яка базується на невтручанні держави у справи церкви, а церкви – у справи держави, що забезпечує максимальну свободу релігії та режим толерантності. Прикладом є США, де конституція проголошує свободу совісті для релігійних інституцій, їх незалежність від світського контролю чи маніпуляції властей.
6. **Поєднання моделей державної церкви і повного відокремлення церкви і держави** – модель державно-церковних відносин, яка передбачає збереження певних видів державної підтримки та привілеїв окремих церков. Приклад сучасна Німеччина, де, хоч і проголошено нейтральність і толерантність держави до різних конфесій, все ж зберігаються певні відмінності у ставленні до релігійних організацій – залежно від кількості їх прихильників. Якщо прибічники певної конфесії більше одного відсотка від загальної кількості населення певної землі Німеччини, то вони отримують спеціальний статус, який дає змогу їм, наприклад, отримувати державні дотації на власні школи, дитячі садки.

Свобода – здатність людини діяти (чи не діяти) з власної волі.

Совість – усвідомлення людиною відповідності своїх дій певним нормам, відчуття моральної відповідальності за свої вчинки внаслідок самооцінки, форма вираження моральної свідомості.

Воля – здатність людей до вибору мети діяльності; внутрішні зусилля, необхідні для її втілення.

Свобода релігії – незалежне функціонування релігійних течій, рухів та їхніх інституцій, а також правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення й самореалізації.

Конституція України про свободу совісті і свободу релігії.

Основний Закон нашої держави Верховна Рада України проголошує 23 квітня 1991 р. „Про свободу совісті та релігійних організацій” (стаття 35), в якому йдеться про те, що у сфері релігійного життя:

- Україна є світською державою: кожна церква відокремлена від держави, а школа – від церкви. Кожна людина має право на свободу совісті та вільного вибору у ставленні до релігії;

- кожна людина має право вірити у Бога у прийнятний для неї спосіб, що не суперечить законам України, не принижує гідність українського народу та віруючих інших національностей, не є викликом гуманності, не шкодить здоров'ю людей. Соціальній стабільності та безпеці держави;
- усі міжконфесійні та внутрішньоцерковні справи вирішуються віруючими без втручання держави та нерелігійних організацій;
- церква стоїть поза політикою. Священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами;
- усі віруючі рівні перед законом і мають однакове право на його захист.

Україна має право і далі розвивати державно-церковні відносини.

При цьому:

1. Кожна релігійна організація може отримати статус юридичної особи, якщо її віросповідання не містить у собі загрози життю і здоров'ю людей, національній стабільності держави;
2. Органи виконавчої влади, реєструючи статути, мають керуватися правом чинності виникнення або створення певної релігійної організації, беручи до уваги норми церковного та канонічного права, загальноновизнані міжнародні правові критерії;
3. Кожній церкві, деномінації, релігійному напрямку, громаді надається право на діяльність на всій території України;
4. Влада сприяє релігійним організаціям у виконанні їхніх статутних завдань, зміцненні моральних підвалин суспільства, розвитку добродійної діяльності.

Конституція України встановлює не лише права, а й обов'язки перед державою. Одним із них є захист Вітчизни. Виконання загального військового обов'язку.

Національне відродження України й православ'я. Відродження православної автокефальної церкви. Із проголошенням 24 серпня 1991 року Верховною Радою незалежності України релігійне життя в нашій державі значно активізувалося, набуло якісно нових вимірів. За офіційною статистикою, у 2000 р. В Україні діяли організації понад 105 конфесій, напрямів, церков і течій. Щороку з'являють нові культові споруди, відкриваються нові монастирі, духовні навчальні заклади, недільні школи, виходять у світ нові періодичні видання.

Традиційно найвпливовішою конфесією в Україні є православ'я.

Православ'я українське – християнське віровчення і культ, організація церковного життя, що ввібрала в себе особливості національної ментальності, релігійної традиції українського етносу і є символами української духовності.

Сьогодні українське православ'я репрезентує Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) – 2900 парафій, Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) – 1040 парафій та

Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП) – 9200 парафій.

Українська православна церква Київського патріархату вважає себе правонаступницею Київської митрополії, заснованої після хрещення Русі у 988 році. До складу цієї митрополії, що належала Константинопольському патріарху з 988р., входили території сучасних **України, Білорусії, Прибалтики, частина Польщі та Смоленської області (Росія)**. У 1686 р. супроти приписів церковних канонів її було відірвано від Константинополя і приєднано до Московського патріарху, який був встановленими самочинно і силоміць. Поступово Київська митрополія втрачала свої права, що в десятки разів перевищувала свою церкву-матір – Вселенський патріархат, вона була перетворена на звичайну єпархію Російської імперії.

На початку 20 ст. разом із боротьбою за українську державність почався рух за автокефалію Української Православної церкви.

У 1919 р. Укр. уряд на чолі із Семеном Петлюрою проголосив автокефалію Укр. церкви. У 1921 р. У Києві в соборі Святої Софії відбувся Всеукраїнський православний собор, який також проголосив укр. православну церкву автокефальною. А в 1930 році Радянська влада знищила автокефалію УПЦ.

Під час німецької окупації УАПЦ була відроджена. У 1944 р., після визволення України, її знову було ліквідовано.

У 1988 о., по святкуванні 1000-ліття хрещення Русі-України, в нашій державі почався рух за третє відродження. 506 червня у Києві відбувся всеукраїнський православний собор за участю 700 делегатів з усієї України, який затвердив факт утворення УАПЦ і обрав патріархом Київським і всієї України митрополита Мстислава (Скрипника). 2 жовтня УАПЦ було офіційно затверджено.

Після проголошення незалежності України перебування Української церкви в складі Московського патріархату суперечило політичному статусу України. У листопаді 1991 року Помісний собор УПЦ за участю всього укр. єпископату одностайно прийняв постанову автокефалію УПЦ, що означало її відокремлення від Московського патріарху.

Церква видає богослужбову літературу. Крім щорічного Церковного календаря та церковно-історичної літ., друкуються вісім журналів: „Православний вісник”, „Полтавські єпархіальні відомості”, „Вісник Київської Духовної Академії” тощо.

Українська греко-католицька церква. Спадкоємицею „Київського Володимирівського християнства”, за словами кардинала Любомира Гусара, є греко-католицька церква. Своїми коріннями вона сягає вельми складного для України кінця 17 ст., коли Українська православна церква постала перед складною проблемою: або вести нерівну боротьбу за власне існування у будь-якій формі в оточенні Римської католицької церкви, або погодитися на реформування церкви шляхом її унії з Римом, зберігши традиційні православно-візантійські обряди, а з ними і національну

самобутність. Дилему вирішено у 1596 році на соборі у м. Бересті (сучасна Білорусія) церковної унії (лат. – спілка) - об'єднання київської митрополії з католицькою церквою.

Унія ґрунтувалася на засадах визнання православною стороною верховенства папи римського та віровчення католицизму при збереженні традиційного візантійсько-слов'янського обряду, української мови богослужіння, національного церковного календаря, особливостей церковної організації.

На цьому шляху яскраво виражена антиуніатська політика російського царату після поділів Польщі і поступове знищення греко-римської церкви в тій частині України, що перебувала під владою Росії. Інспіровані тоталітарним режимом радянської влади за активної участі Московської патріархії Львівський собор греко-католицької церкви 1946 року заявив „возз'єднання” з православною церквою. Відтак усі колишні греко-католицькі парафії автоматично набули статусу православних.

Наприкінці 80-х рр., з початком перебудови, рух за відновлення греко-католицької церкви в Україні набув організованого й динамічного характеру. Прискоренню її посприяла й зустріч у Римі папи Іоана Павла 2 і президента СРСР М. Горбачова. Було встановлено дипломатичні відносини між Апостольською Столицею і Радянським Союзом. 30 листопада 1988 р. Рада у справах релігій Ради Міністрів УРСР зареєструвала громади греко-католиків української греко-католицької церкви, яка після 40-річної перерви знову набула статусу офіційної. Сьогодні налічується понад 5,5 млн. Віруючих і є найбільшою східно католицькою церквою у світі. *З моменту легалізації УГКЦ відновила свою структуру, створивши 17 єпархій, 78 монастирів. Відродилися й чернечні ордени, зокрема чоловічі – василіани, редемптористів, студитів; жіночі – василіаном, йосафатом, св. Вікентія, Пресвятої родин, сестер-служебниць. УГКЦ має понад 20 періодичних видань; діє три видавництва: „Нова зоря”, „Свічадо”, „Місіонер”. Протягом 90-х років видає понад 600 найменувань книг загальним накладом понад 2,2 млн. Примірників.*

Сучасні католики вважають себе послідовниками східної візантійської традиції і бажують зберегти її надбання. Водночас прагнуть, щоб в Україні була тільки одна церква, об'єднана з Вселенською. Тобто мова йде про поєднання двох церков українського народу – православної і католицької – на засадах Київського патріархату.

Віруючі греко-католики переконанні, що їх прагнення відповідає формулі, висловленій папою Іоаном Павлом II: **православний Схід і католицький Захід – дві легенди, якими повинне дихати сучасне християнство. Православний і католик, за твердження понтифіка, не протиставні, а взаємодоповнюючі, бо ж усі католики є православними за вірою, а всі православні – католиками за любов'ю.** Адже Христос створив свою церкву не як організацію із системою управлінських структур, а як духовну спільноту учнів Євангелія.